

УДК [94:327](477:438)»1772/1914»

Нахлік Є.

ORCID 0000-0001-7701-9795

ПЕРІОДИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У ГАЛИЧИНІ ЗА АВСТРІЇ: НАЦІОНАЛЬНІ ЗМАГАННЯ, СПІВПРАЦЯ І ПОШУКИ ЗГОДИ

Анотація. У розвитку українсько-польських суспільно-політичних, культурно-освітніх і літературних взаємин у підавстрійській Галичині XIX – початку XX ст. автор виокремлює п'ять історичних етапів. Перший етап – від початку австрійської анексії Галичини (1772) до передодня революції (лютий 1848). Для галицько-руського проводу це етап національно-культурного відродження, яке тривало від початку XIX ст. Для польського проводу це політичний і конспіративний етап національно-визвольної боротьби за відновлення недавно втраченої державності. Другий етап – від революційної Весни Народів (березень 1848 – 1849) до закінчення доби реакції (1850–1859). Польські революційні літератори в 1848–1849 рр. опублікували брошурами або в тогочасній періодиці численні агітаційні твори українською мовою (політичні вірші, послання, байки, поеми, оповідання, листи, заклики, статті) із закликами до галицьких «русинів» підтримати боротьбу поляків проти австрійських поневолювачів. Однак церковний та культурно-освітній провід «русинів» виступив як самодостатня і самостійна політична сила, частина всього українського народу, лояльно налаштована до Габсбурзької монархії. Згодом (1894) В. Будзиновський, М. Павлик осудили тогочасну австрофільську лояльність «русинів», а І. Франко виправдовував. Підписана на Слов'янському з'їзді у Празі 7 червня 1848 р. угода між галицькими українцями та поляками (перша за австрійського панування) – про автономну (у складі Австрійської імперії) українсько-польську федерацію у Галичині теоретично закладала найоптимальніші та найперспективніші засади для українсько-польського порозуміння, злагоди і рівноправного співжиття у краї, але не була зреалізована.

Третій етап охоплює добу реформ: від початку конституційних експериментів в Австрійській імперії до перетворення Галичини на диспро-

порційну польсько-українську автономію (1859–1873). Поновлено спроби українсько-польського зближення: намісник Галичини А. Голуховський без успіху силкувався узаконити переведення українського правопису з кирилиці на латинку (1859–1861), фінансував газету «Русь» (1867), а віцемаршалок Галицького крайового сейму Юліян Лавровський та інші галицько-руські посли ініціювали польсько-українську угодову акцію 1869–1871 рр. на основі програми з 32 статей, яка, однак, не була ухвалена в сеймі. Ситуація в австрійсько-польсько-українських відносинах у Галичині змінилася на протилежну: в 1848–1849 рр. австрійська влада поборювала польсько-шляхетський революційний рух, заручившись лояльністю більшості галицьких українців, а в 1867–1873 рр., навпаки, консервативно налаштована польська шляхта досягла угоди з австрійською владою й домоглася національно-територіальної автономії Галичини під своїм домінуванням. За цих умов тривав четвертий етап (1890–1897). Новим явищем стали від кінця 1870-х років до середини 1890-х спроби співпраці та взаємодії між українськими (І. Франко, М. Павлик та ін.) і польськими соціалістами в Галичині. Завершують етап найуспішніші в підавстрійській Галичині спроби українсько-польської політичної згоди і культурно-освітньої співпраці – «нова ера» народовців Ол. Барвінського та Ю. Романчука і галицького намісника К. Бадені (1890–1894), «новий курс» Ол. Барвінського (1895–1897).

П'ятий етап тривав від загострення українсько-польського протистояння внаслідок кривавих парламентських виборів у березні 1897 р. до початку розпаду Австро-Угорської імперії (жовтень 1918). Під загрозою українсько-австрійського порозуміння внаслідок підтримки українців з боку уряду на перемовини з українськими націонал-демократами (передусім головою українського клубу в Галицькому сеймі Е. Олесницьким) пішов у 1907–1908 рр. галицький намісник А. Потоцький, але їхні домовленості звів нанівець терористичний акт студента Віденського університету, соціал-демократа М. Січинського. Під керівництвом нового намісника Галичини М. Бобжинського опрацьовано польсько-український компромісний проект реформи виборів до Галицького сейму (1913), однак через спротив польської опозиційної меншості і москвофілів Бобжинський подав у відставку. За нового намісника В. Коритовського й вирішальної ролі митрополита Андрея Шептицького Галицький сейм 1914 р. ухвалив реформу крайового статуту й запровадження нової виборчої ординації до сейму. Цей закон (так зване галицьке зрівняння) відкривав не мислимі

доти історичні можливості для українсько-польського діалогу та примирення, але не був реалізований через початок Першої світової війни.

Ключові слова: польсько-українська згода, автономія Галичини, Весна Народів, Слов'янський з'їзд 1848, Ю. Лавровський, І. Франко, М. Павлик, О. Барвінський, «нова ера», Андрей Шептицький, «галицьке зрівняння» 1914.

Інформація про автора: Нахлік Євген Казимирович, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту Івана Франка НАН України (Львів).

Електронна адреса: yenakhlik@ukr.net

Nakhlik Y.

PERIODIZATION OF UKRAINIAN-POLISH RELATIONS IN GALICIA UNDER AUSTRIA: NATIONAL STRUGGLE, COOPERATION AND THE SEARCH FOR AGREEMENT

Abstract. *The author distinguishes five historical stages in the development of Ukrainian-Polish socio-political, cultural, educational, and literary relations in sub-Austrian Galicia in the nineteenth and early twentieth centuries. The first stage is from the beginning of the Austrian annexation of Galicia (1772) to the eve of the revolution (February 1848). For the Galician-Ruthenian leadership, it was a stage of national and cultural revival that lasted from the beginning of the nineteenth century. For the Polish leadership, it was a political and conspiratorial stage of the national liberation struggle to restore the recently lost statehood. The second stage is from the revolutionary Spring of Nations (March 1848-1849) to the end of the reactionary era (1850-1859). In 1848-1849, Polish revolutionary writers published numerous propaganda works in Ukrainian (political poems, messages, fables, poems, short stories, letters, appeals, and articles) in brochures or in periodicals of the time, calling on Galician "Ruthenians" to support the Polish struggle against the Austrian enslavers. However, the church and cultural and educational leadership of the "Ruthenians" acted as a self-sufficient and independent political force, part of the entire Ukrainian people, loyal to the Habsburg monarchy. Later (1894), V. Budzynovskyi and M. Pavlyk condemned the Austrophilic loyalty of the "Rusyns" of that time, while Ivan Franko justified it. Signed at the Slavic Congress in Prague on June 7, 1848, the agreement between Galician Ukrainians and Poles (the first under Austrian rule) on an*

autonomous Ukrainian-Polish federation in Galicia (within the Austrian Empire) theoretically laid down the most optimal and promising foundations for Ukrainian-Polish understanding, cooperation, and equal coexistence in the region, but was not implemented.

The third stage covers the era of reforms: from the beginning of constitutional experiments in the Austrian Empire to the transformation of Galicia into a disproportionate Polish-Ukrainian autonomy (1859-1873). Attempts at Ukrainian-Polish rapprochement were renewed: the governor of Galicia, A. Goluchowski tried unsuccessfully to legalize the conversion of Ukrainian spelling from Cyrillic to Latin (1859-1861), financed the newspaper "Rus" (1867), and the vice-marshal of the Galician Provincial Sejm, Yu. Lavrovskyi, and other Galician-Ruthenian ambassadors initiated the Polish-Ukrainian agreement of 1869-1871 based on a program of 32 articles, which, however, was not adopted in the Sejm. The situation in Austrian-Polish-Ukrainian relations in Galicia changed to the opposite: in 1848-1849, the Austrian authorities fought the Polish nobleman's revolutionary movement, gaining the loyalty of most Galician Ukrainians, and in 1867-1873, on the contrary, the conservative Polish nobility reached an agreement with the Austrian authorities and achieved national and territorial autonomy for Galicia under Polish domination. Under these conditions, the fourth stage (1890-1897) continued. From the late 1870s to the mid-1890s, a new phenomenon was the attempts at cooperation and interaction between Ukrainian (I. Franko, M. Pavlyk, and others) and Polish socialists in Galicia. The most successful attempts at Ukrainian-Polish political agreement and cultural and educational cooperation in Galicia end this stage with the "New Era" of national democrats O. Barvinskyi and Y. Romanchuk and the stadtholder of Galicia K. Badeni (1890-1894), as well as the "New Course" of O. Barvinskyi (1895-1897).

The fifth stage lasted from the aggravation of the Ukrainian-Polish confrontation as a result of the bloody parliamentary elections in March 1897 to the beginning of the collapse of the Austro-Hungarian Empire (October 1918). Under the threat of Ukrainian-Austrian understanding due to the government's support for Ukrainians, the stadtholder of Galicia A. Potocki negotiated with Ukrainian national democrats (primarily the head of the Ukrainian club in the Galician Sejm, E. Olesnytskyi) in 1907-1908, but their agreements were nullified by a terrorist attack by a student of the University of Vienna, a social democrat, M. Sichynskyi. Under the leadership of the new stadtholder of Galicia, M. Bobrzynski, a Polish-Ukrainian compromise draft of the reform of elections

to the Galician Sejm (1913) was developed, but due to the protests of the Polish opposition minority and Muscophiles, Bobrzynski resigned. Under the new stadtholder of Galicia, V. Korytowski, and the decisive role of Greek Catholic Metropolitan Andrey Sheptytskyi, the Galician Sejm in 1914 adopted a reform of the provincial statute and the introduction of a new electoral order to the Sejm. This law (the so-called Galician Equalization) opened up historical opportunities for Ukrainian-Polish dialogue and reconciliation that were unimaginable until then, but were not realized due to the outbreak of World War I.

Key words: Polish-Ukrainian agreement, autonomy of Galicia, Spring of Nations, Slavic Congress of 1848, Yu. Lavrovskyi, Ivan Franko, M. Pavlyk, O. Barvinskyi, "new era," Andrei Sheptytskyi, "Galician equalization" of 1914.

Information about author: Yevhen Nakhlik, doctor of philology, professor, member of the National Academy of Sciences of Ukraine, head of Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine.

E-mail: yenakhlik@ukr.net

Nachlik J.

PERIODYZACJA STOSUNKÓW UKRAIŃSKO-POLSKICH W GALICJI POD AUSTRIĄ: WALKA NARODOWA, WSPÓŁPRACA I POSZUKIWANIE POROZUMIENIA

Abstrakt. Autor wyróżnia pięć historycznych etapów rozwoju ukraińsko-polskich stosunków społeczno-politycznych, kulturalnych, edukacyjnych i literackich w Galicji zaboru austriackiego w XIX i na początku XX wieku. Pierwszy etap trwa od początku austriackiej aneksji Galicji (1772 r.) do przedednia rewolucji (luty 1848 r.). Dla przywódców galicyjsko-ruskich był to etap odrodzenia narodowego i kulturalnego trwający od początku XIX w. Dla przywódców polskich był to polityczny i konspiracyjny etap walki narodowowyzwoleńczej o przywrócenie utraconej niedawno państwowości. Drugi etap to okres od rewolucyjnej Wiosny Ludów (marzec 1848 – 1849) do końca epoki reakcyjnej (1850–1859). W latach 1848–1849 polscy pisarze rewolucyjni publikowali liczne utwory propagandowe w języku ukraińskim (wiersze polityczne, listy, bajki, poematy, opowiadania, listy, odezwy i artykuły) w broszurach lub w ówczesnych czasopiśmie, wzywając galicyjskich Rusinów do poparcia polskiej walki z austriackimi ciemiężcami. Jednak Cerkiew oraz przywódcy kulturalni i edukacyjni Rusinów działali jako

samowystarczalna i niezależna siła polityczna, część całego narodu ukraińskiego, lojalna wobec monarchii habsburskiej. Później (1894) W. Budzynowski i M. Pawłyk potępił austrofilską lojalność ówczesnych Rusinów, podczas gdy I. Franko ją usprawiedliwiał. Umowa podpisana na Kongresie Słowiańskim w Pradze 7 czerwca 1848 r. między galicyjskimi Ukraińcami i Polakami (pierwsza pod panowaniem austriackim) w sprawie autonomicznej ukraińsko-polskiej federacji w Galicji (w ramach Cesarstwa Austriackiego) teoretycznie stworzyła najbardziej optymalne i obiecujące podstawy ukraińsko-polskiego porozumienia, zgody i równego współistnienia w regionie, ale nie została zrealizowana.

Trzeci etap obejmuje epokę reform: od początku eksperymentów konstytucyjnych w Cesarstwie Austriackim do przekształcenia Galicji w nieproporcjonalną autonomię polsko-ukraińską (1859-1873). Ponawiano próby zbliżenia polsko-ukraińskiego: namiestnik Galicji A. Gołuchowski bezskutecznie próbował zalegalizować przejście ukraińskiej pisowni z cyrylicy na łacinkę (1859-1861), finansował gazetę „Ruś” (1867), a wicemarszałek galicyjskiego sejmiku krajowego Julian Ławrowski i inni ambasadorowie galicyjsko-rosyjscy zainicjowali porozumienie polsko-ukraińskie w latach 1869-1871 na podstawie 32-artykułowego programu, który nie został przyjęty przez sejm. Sytuacja w stosunkach austriacko-polsko-ukraińskich w Galicji zmieniła się na odwrotną: w latach 1848-1849 władze austriackie walczyły z polskim szlacheckim ruchem rewolucyjnym, zyskując lojalność większości galicyjskich Ukraińców, a w latach 1867-1873, przeciwnie, konserwatywna polska szlachta osiągnęła porozumienie z władzami austriackimi i uzyskała autonomię narodową i terytorialną dla Galicji pod swoją dominacją. W tych warunkach trwał czwarty etap (1890-1897). Od końca lat 70. do połowy lat 90. XIX w. nowym zjawiskiem były próby współpracy i interakcji między ukraińskimi (I. Franko, M. Pawłyk i inni) i polskimi socjalistami w Galicji. Najbardziej udane próby polsko-ukraińskiego porozumienia politycznego i współpracy kulturalno-oświatowej w zaborze austriackim to „nowa era” narodowców O. Barwińskiego i J. Romańczuka oraz namiestnika galicyjskiego K. Badeniego (1890-1894), a także „nowy kurs” O. Barwińskiego (1895-1897).

Piąty etap trwał od zaostrenia konfrontacji między Ukraińcami a Polakami w wyniku krwawych wyborów parlamentarnych w marcu 1897 r. do początku upadku Cesarstwa Austro-Węgierskiego (październik 1918 r.). Pod groźbą ukraińsko-austriackiego porozumienia z powodu poparcia rządu dla Ukraińców, galicyjski namiestnik A. Potocki w latach 1907-1908 negocjował z ukraińskimi narodowymi demokratami (przede wszystkim z szefem ukraińskiego klubu w

Sejmie Galicyjskim E. Oleśnickim), ale ich porozumienia zostały zniweczone przez atak terrorystyczny studenta Uniwersytetu Wiedeńskiego, socjaldemokrata M. Siczynskiego. Pod kierownictwem nowego namiestnika Galicji M. Bobrzyńskiego opracowano polsko-ukraiński kompromisowy projekt reformy wyborów do Sejmu Galicyjskiego (1913), ale wobec sprzeciwu polskiej mniejszości opozycyjnej i moskalofilów Bobrzyński podał się do dymisji. Pod rządami nowego namiestnika W. Korytowskiego i przy decydującej roli grekokatolickiego metropolity Andrzeja Szeptyckiego sejm galicyjski w 1914 r. przyjął reformę statutu krajowego i wprowadził nową ordynację wyborczą do sejmu. Ustawa ta (tzw. galicyjska ustawa o równouprawnieniu) otworzyła historyczne możliwości polsko-ukraińskiego dialogu i pojednania, które do tego czasu były niewyobrażalne, ale nie zostały zrealizowane z powodu wybuchu I wojny światowej.

Słowa kluczowe: Porozumienie polsko-ukraińskie, autonomia Galicji, Wiosna Ludów, Kongres Słowiański 1848 r., Ju. Ławrowski, I. Franko, M. Pawłyk, O. Barwiński, «nowa era», Andriej Szeptycki, «wyrównanie galicyjskie» 1914 r.

Nota o autorze: Jewhen Nachlik, doktor filologii, profesor, członek Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, kierownik Instytutu Iwana Franki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy.

E-mail: yenakhlik@ukr.net

Постановка проблеми, дослідницькі публікації. Про українсько-польські відносини в підавстрійській Галичині існує величезна наукова література від XIX ст. до сьогодні, у якій висвітлюються різні аспекти як у цілому, так і стосовно певних часових проміжків. Численні праці дають підставу поставити проблему періодизації цих майже півтора столітніх відносин. Цьому сприяє те, що в недавніх публікаціях Мар'ян Мудрий [2; 13], Олена Аркуша [1; 2], Ігор Чорновол [38], Станіслав Піяй [24], Уляна Уська [30] та інші по-новому осмислюють спроби українсько-польського порозуміння.

Мета статті – опрацювати періодизацію українсько-польських стосунків у Галичині від часу її приєднання до Австрійської імперії (1772) і до краху Австро-Угорщини (1918). Йдеться про сукупність стосунків насамперед політичних, літературних, гуманітарно-наукових, культурно-освітніх. Поділ на етапи здійснюється з огляду на мету, завдання, можливості української та польської

сторін на кожному часовому відтинку, їхні реальні кроки, домовленості, угоди та інші вияви міжнаціональної співпраці.

Пропоную періодизацію, яка ґрунтується на моєму досвіді дослідження історії українсько-польських відносин у Галичині, зокрема щодо з'ясування участі в цьому процесі політичних діячів-літераторів – І. Франка, М. Павлика, Ол. Барвінського та ін., польських українськомовних авторів, впливу різних резонансних подій, ідеологій тощо.

Виклад основного матеріалу. У розвитку українсько-польських суспільно-політичних, культурно-освітніх і літературних взаємин у підавстрійській Галичині XIX – початку XX ст. можна виокремити, на мою думку, **п'ять історичних етапів**.

Перший етап – від початку австрійської анексії Галичини до передодня революції, так званої Весни Народів (1772 – **лютий 1848**).

Другий етап – від революційної Весни Народів (**березень 1848 – 1849**) до закінчення доби реакції (1850–1859).

Третій етап – доба реформ: від початку конституційних експериментів в Австрійській імперії, поновлення спроб українсько-польського порозуміння до набуття реального автономного статусу Галичини (1859–1873).

Четвертий етап – від законодавчого оформлення національно-територіальної автономії Галичини під домінуванням польської шляхти (1873) до спроб українсько-польського порозуміння і культурно-освітньої та політичної співпраці у **1890–1897 рр.**

П'ятий етап – від загострення українсько-польського протистояння внаслідок кривавих парламентських виборів у **березні 1897 р.** до початку розпаду Австро-Угорської імперії (**жовтень 1918**).

На кожному з цих етапів українсько-польські суспільно-політичні, культурно-освітні й літературні взаємини в Галичині мали певну специфіку.

Перший етап

Для інтелігентних кіл галицьких українців (семінаристів, духовенства, діячів освіти, культури й науки) **це етап національно-**

культурного відродження, яке тривало від початку XIX ст. Для **польського проводу** (шляхти, духовенства, світської інтелігенції) **це етап національно-визвольної боротьби** за відновлення не-давно втраченої державності.

Отож для **галицько-руської еліти це був культурницький етап**, який полягав у спрямуванні зусиль передусім на збереження національної мовно-культурної самобутності, завдяки чому активізувалася мовознавча, освітня, фольклористично-етнографічна, історіографічна, літературна, літературно-критична та публіцистична діяльність.

Помітний внесок у національно-культурний розвиток Галичини зробив Іван Могильницький, від 1816 р. – ректор дяко-вчительського інституту в Перемишлі, а від травня 1817 р. – канонік та інспектор шкіл Перемиської єпархії. Йому належить перша в Галицькій, Буковинській та Угорській Русі граматика української мови – «Граматика языка славево-руського», написана 1823 р., але вперше видана щойно 1910 р. Скорочений варіант передмови до неї – трактату «Відомість о руськом язиці» був надрукований у польському перекладі Людвіка Набеляка «Rozprawa o języku ruskim» у журналі львівської бібліотеки Оссолінських («Czasopismo Naukowe Księgozbioru Publ. im. Ossolińskich», 1829, zesz. III, str. 56–87; передрук: Rozprawa o języku ruskim, przez Jana Mogilnickiego. Przekład z ruskiego przez L. A. Nabelaka. W Wiedniu, 1837. 32 s.).

Фольклористичному та на його основі літературному рухові галицьких українців сприяли опубліковані праці польських збирачів, видавців та дослідників української народної творчості – зокрема, розвідка Зоряна Доленги-Ходаковського «O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem», оприлюднена в Кременці 1818 р. й передрукована зі значними доповненнями та виправленнями у львівському журналі «Pamiętnik Lwowski» (1819); поява у Львові поетичної збірки Вінцентія Поля «Ruthenische Volkslieder» зі вміщеними в ній українськими народними піснями (1829), збірки Вацлава з Олеська (В. Залеського) «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» (1833), двотомника народнопісенної творчості Жероти Паулі «Pieśni ludu

ruskiego w Galicyi» (т. 1 – 1839, т. 2 – 1840). У 1820-х роках зразки української народнопоетичної творчості з'явилися у львівських періодичних виданнях – німецько-польськомовному календарі «Der Pilger von Lemberg – Pielgrzym Lwowski», тижневику «Rozmaitości». До львівських альманахів наступного десятиліття – «Haliczanin» (1830), «Ziewonia» (1834), «Sławianin» (т. 1 – 1837, т. 2 – 1839) – увійшло вже чимало зразків пісенної творчості «русинів».

Відтак віхами фольклористики стали збірки галицьких українців – «Ruskoje wesile» Йосифа Лозинського, видане латинкою (Перемишль, 1835), «Галицкїї приповідки і загадки. Зібранїї Григорим Ількевичом» (Відень, 1841; книжку вже після смерті Григорія Ількевича, вчителя з Коломиї, видав у власній редакції Я. Головацький, додавши матеріали свої та Івана Бірецького).

У 1830-х почалося становлення нової української літератури в Галичині (Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький, Николай Устиянович [див. найновіше видання: 8], Йосиф Левицький [про цю маловідому постать див.: 10; 15], Антін Могильницький, Рудольф Мох, Антін Лужецький та інші так звані будителі). 1833 року укладено першу, ще рукописну, збірку віршів народною мовою львівських семінаристів «Син Руси» [26], відтак вийшли друком літературні, фольклористично-етнографічні та історіографічні альманахи «Русалка Дністровая» (Будин, 1837), «Вінок русинам на обжинки» (у двох книгах, Відень, 1846–1847).

Щоправда, за кілька років до «Руської Трійці» перші вірші українською народною мовою в Галичині почав писати польський поет Януарій Позняк (January Poźniak, *1809–†1883), родом із села Гочви на Сяноччині (тепер Носzew Підкарпатського воєводства Польщі), виходець із польської шляхти. Його найраніші вірші, складені переважно галицьким діалектом, хоча також із вкрапленнями наддніпрянської лексики та мовних форм), датовано 1828–1832 роками, тобто за декілька років до появи перших відомих віршів М. Шашкевича. Проте слаба заангажованість в український, та й загалом у галицький літературний процес, відсутність вчасних публікацій ранніх українських віршів, зрештою, їх не досить високий художній рівень, нарешті,

брак харизматичної особистості як у житті, так і в творчості не дали змоги Я. Позняку стати зачинателем нової української літератури в Галичині [17, с. 244–252; 19].

На цьому етапі українські діячі в Галичині (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Н. Устиянович, Й. Левицький, Йосиф Лозинський, Денис Зубрицький [18], Євстахій Прокопчиць та ін.) пишуть художні твори, публіцистичні, критичні й наукові праці, приватні листи часто польською літературною мовою, якою володіють вправно, тоді як українську літературну мову їм доводилося самим виробляти на основі народної – місцевої та наддніпрянської, засвоєваної з творів наддніпрянських письменників.

Для польського проводу цей етап був політичний і конспіративний, основні зусилля спрямовувалося на підготування і проведення збройного повстання, антиросійського та антиавстрійського. Кульмінаційними подіями етапу стали Листопадове повстання 1830–1831 рр. і спроба національно-визвольного повстання у Західній Галичині, яка завершилася вкрай невдало так званою мазурською різаниною 1846 р. Орієнтацією на національно-революційний зрив визначалося тодішнє ставлення польських конспіраторів та агітаторів у Галичині (а також на Поділлі та Правобережній Наддніпрянщині) до української людності, а саме: намагання залучити її до польського визвольного руху проти російських та австрійських поневолювачів. Почасти це вдавалося (зокрема, участь у Листопадовому повстанні взяв львівський семінарист Николай Устиянович, згодом відомий український поет, прозаїк, греко-католицький священник). Серед польських літераторів 1820–1830-х (подільських, наддніпрянських та галицьких) зародилося таке явище, як писання і поширення у рукописних копіях (значно рідше в закордонному друці, як ось у паризькому альманасі «Noworocznik demokratyczny, rok drugi», 1843) агітаційних творів українською мовою, частіше віршованих, рідше прозових. До цього вдавалися подільський поет Тимко Падуро (Padurga, Padura), який найактивніше віршував українською мовою у 1824–1829 рр., а від 1836 р. – час від часу і вірші якого набули поширення в Галичині; галичани Каспер

Ценглевич (Cięglewicz) і, зрідка, Михайло Попель (Michał Popiel) та Юліян Горошкевич (Horoszkiewicz), які написали свої українськомовні твори в 1830-х роках [20].

За висновком літературознавця Михайла Тершаковця, у 1830–1840-х рр. поклики до участі галицьких українців у польських справах не пропали без сліду: селянство, щоправда, на них не відгукнулося, зате польські визвольні ідеї знаходили палких прихильників серед галицькоукраїнської інтелігенції, особливо духовної. Молоді семінаристи, а відтак священники засновували таємні товариства, які за допомогою революційної літератури мали готувати своїх членів до збройного повстання. Навіть репресії з боку судових, поліційних та духовних органів влади не змогли викоренити симпатій до польської ідеї серед певної частини галицькоукраїнської суспільності, як це виявилось 1848 р., коли політичних уподобань уже не треба було приховати [29, с. 33–35].

Другий етап

Революція 1848–1849 рр. в Австрійській імперії, яка розпочалася в березні 1848 р. (цьогоріч минає 175 років од цієї знаменної дати), викликала піднесення польського визвольного руху, сподівання на здобуття омріяної незалежності, задля чого польська шляхта й інтелігенція ще сильніше силкувалися залучити до змагання за відновлення Речі Посполитої Польської галицьких «русинів». Із цією метою польські революційні літератори в 1848–1849 рр. опублікували брошурками або в тогочасній періодиці досить численні агітаційні твори українською мовою, переважно віршовані, а також художньо-прозові та публіцистичні, закликаючи в них галицьких «русинів» підтримати боротьбу поляків проти австрійських поневолювачів. Це твори різних жанрів: політичні вірші, послання, байки, поеми, оповідання, листи, заклики, статті. Серед їх авторів були відомі літератори, які почали писати українською мовою в 1830-х роках (Каспер Ценглевич, Михайло Попель), і нові імена: Іван Король (Йоан Кароль) Цибульський (Jan Karol Cybulski), Бальтазар (Валтазар) Щуцький (Baltazar /

Waltazar Szczucki), Антін Любович (Lubowicz), Генрик Яблонський (Jabłoński), Йосиф Богдан Жендзяновський (Żędzianowski), М. Глошковський (Głoskowski) та ін. [17, с. 157–230]. Як переконував галицьких «русинів» Цибульський, відповідаючи в газеті «Dziennik Narodowy» (1848. Nr 55. 27.V) на листа о. Івана Бірецького, «Zamiarem naszym i Europy jest Polska w dawnych granicach, a Polska nie szlachecka, ale demokratycznie wolna» [цит. за: 4, с. 168].

А тимчасом в умовах Весни Народів відбувалося політичне пробудження самих галицьких «русинів», церковний та культурно-освітній провід яких виступив уже як самодостатня і самостійна політична сила, свідомою частиною всього українського народу, проте налаштована лояльно до Габсбурзької монархії. У Львові 2 травня 1848 р. галицько-руський провід заснував свою першу самоврядну політичну організацію – Головну Руську Раду на чолі з греко-католицьким єпископом Григорієм Яхимовичем, відтак по галицьких містах були сформовані місцеві Руські Ради.

Щоправда, 23 травня 1848 р. на противагу україноцентричній Головній Руській Раді польські шляхтичі та демократи українського походження К. Ценглевич, М. Попель, Ю. Горошкевич, І. К. Цибульський та інші утворили політичну організацію «Руський Собор», зорієнтовану на польсько-українську єдність. Членом «Руського Собору» став І. Вагилевич, відгукнувшись на пропозицію редагувати у Львові друкований українськомовний орган цієї організації – тижневик «Dnewnyk Ruskij» – «Дневник Рускій» (виходив від 18/30 серпня до 13/25 жовтня 1848 р.; № 1 надруковано у двох варіантах – кирилицею і латинкою, № 2–5, 9 – латинкою, № 6–8 – кирилицею). Так у середовищі галицьких «русинів» відбувалася національна та політична диференціація: одні прагнули проведення самостійної політики, не підвладної польській шляхті, але угодовської щодо цісарської влади, а інші схилилися до згоди з польською стороною. Водночас формувалося москвофільство. Саме 1848 року в Галичині починається українсько-польське політичне протистояння.

На Слов'янському з'їзді, що відбувся у Празі 2–12 червня 1848 р., національні українські інтереси обстоювали галицькі посланники

Іван Борисикевич (заступник голови Ради), Григорій Гинилевич (священник, д-р богослов'я, перемиський крилошанин) і Алексій Заклинський (студент четвертого – випускного – курсу Львівської духовної семінарії). Їх делегувала Головна Руська Рада, зобов'язавши чинити згідно з її національно-патріотичною відозвою від 10 травня 1848 р. Перед від'їздом до Праги, куди посланники прибули 29 травня, вони мали авдієнцію у намісника Галичини Франца фон Штадіона, і той погодився на їхню подорож і написав до намісника Чехії Леопольда фон Туна, що вони дійсні і єдині повновласники (уповноважені) українського народу в Галичині [4, с. 184].

На Слов'янському з'їзді в першій секції, яку становили «руси-ни» й поляки і яка ділилася відповідно на дві комісії – «руську» й польську, щодо Галичини було опрацьовано **українсько-польську федеративну угоду**. 7 червня її підписали репрезентанти обох комісій: від «руської» – посланники Головної Руської Ради Г. Гинилевич, І. Борисикевич, А. Заклинський і посланники галицькопольської Ради Народової (Rada Narodowa), члени «Руського Собору» князь Лев (Леон) Сапіга (Sapieha) – голова «руської» комісії, Зенон Поглодовський (Pogłódowski) і Людвік Стецький (Stecki), а від польської – Антоній Зигмунт Гельцель (Helcel), ксьондз Щенсний Бухвальд (Buchwald), Юзеф Мідович (Midowicz), Кароль Маліш (Malisz), Маврицій Країнський (Krański) і Єжій Любомирський (Lubomirski) – голова угодової («галицької») комісії [4, с. 185–189, 200–203]. У семи пунктах (параграфах) угоди закладено:

- рівноправне вживання української та польської мов у місцевих адміністраціях (округах, містах і селах) (§ 1), у шкільництві (школах, гімназіях, ліцеях та університетах) (§ 2), у галицькій національній гвардії, відзнакою якої мали бути «герби обох національностей» (§ 3), у «спільній центральній владі» та «спільному сеймі» (§ 4);
- урівноправнення усіх віровизнань і духівництва (§ 5);
- вимогу гарантувати в конституції «повне людське, політичне і віровизнаннєве рівноправ'я між поляками і русинами» (§ 6).

Ці пункти ухвалено згідно з начерком жадань української делегації, лише її домагання «поділу Галичини на два окремі адміністративні округи» (східний і західний) домовилися, за наполяганням Л. Сапіги, винести на розгляд «законодавчого сейму» (§ 7) [4, с. 200–201]. Своєю суттю, це були засади **автономної (у складі Австрійської імперії) українсько-польської федерації у Галичині**. Г. Гинилевич у листі від 9 червня 1848 р. до Яворівської русько-народної ради, адресованому на ім'я сотрудника (священника – помічника пароха чи адміністратора парохії) в Яворові о. Стефана Добрянського, спішно з утіхою надсилаючи копію підписаної угоди під назвою «Układy Rusinów z Polakami»¹, так і висловився: «Ото за в'язались мо з поляками найстишую федерацію на засаді наступуючих пунктів <...>» [32, с. 326].

Викладені в українсько-польській угоді пункти мали бути вміщені в маніфесті до монарха, який передбачалося ухвалити на Слов'янському з'їзді, однак 12 червня у зв'язку з вибухом повстання у Празі та обстрілом міста австрійським військом наради були припинені, так що готовий проєкт федерації слов'янських народів у складі Австрійської імперії не встигли навіть подати на обговорення. Австрійська влада наказала учасникам з'їзду покинути Прагу, деяких польських учасників, підозрюваних у революційній пропаганді та підбурюванні до повстання, було заарештовано, а деяких силоміць вивезено з Праги, як ось Є. Любомирського, який опинився у Дрезні (Дрездені) [4, с. 211–212].

Франко, з одного боку, високо оцінив цей угодовський документ, назвавши його «цінною пам'яткою змагань і поглядів тодішніх діячів, як русинів <...>, так і поляків <...>», і шкодуючи, що його

1 Цю копію в польському оригіналі та супровідного листа Г. Гинилевича, написаного українською мовою, опублікував І. Франко у своїй статті (непідписаній): З'їзду 1848 року. Давні матеріялы до оцѣненя новыхъ заходѣвъ около польско-русской угоды // Дѣло. 1883. Ч. 61. 2 (14) червня; Ч. 62. 4 (16) червня; Ч. 63. 7 (19) червня. У передруку статті [32, с. 323–337] копію угоди подано лише в сучасному українському перекладі під назвою «Угода русинів з поляками» [32, с. 326–328]. Польський оригінал угоди «Żądania Rusinów w Galicji», датований 7 червня 1848 р., за рукописом з Архіву Народного чеського музею в Празі опублікував Іван Брик [4, с. 207–208].

«не судилося» реалізувати, бо це було б корисне для обох народів: «Кілько-то горя могло б би було обминути, кілько-то дорогих потрачених силощадити і на кращі діла повернути, кілько стародавніх, віковічних ран загоїти, коли б поляки галицькі пішли були за слідом і за думками празького русько-польського комітету!» [32, с. 325]. З іншого, суперечачи самому собі, Франко твердив, буцім пункти угоди «не давали русинам ні чого позитивного» [32, с. 334]. Мабуть, мав на оці задоволення соціальних інтересів народу, бо параграфи угоди були спрямовані на інше, а саме: забезпечення політичної, адміністративної, мовної, освітньої та релігійно-церковної рівноправності галицького люду незалежно від національної належності. Утім, Франко зауважив, що відмовою поляків ухвалити вже в самій угоді поділ Галичини зводились нанівець усі домагання «русинів», бо поляки «<...> єдину позитивну уступку, котра могла б була загварантувати русинам всі вольності, – поділ Галичини на дві окремі часті після народності [тобто відповідно до кількості мешканців тої чи тої народності. – Є. Н.], причім сойм східної часті мусив би мати руську більшість і руський заряд, – тую позитивну уступку таки не рішилися зробити русинам, але, відкладаючи її аж до рішення будущего, з цілої Галичини разом зібраного сойму (в котрім згори можна було надіятися пансько-польської більшості), зробили сьому точку празького укладу ілюзоричною» [32, с. 334–335]. Із цієї зауваги Франкова випливає, що тоді (1883 року) він визнавав доцільність адміністративного поділу Галичини на автономні національні округи – східний (український) і західний (польський) – принаймні стосовно 1848 р.

Як радикал-соціаліст, Франко закидав перемовникам, що до цієї угоди «приступали» «обі сторони без ясных демократичних принципів і без докладного знання народних потреб і інтересів» [32, с. 336]. Урешті, до безрезультативності «польсько-руської згоди в Галичині» 1848 р. [32, с. 336], на його переконання, призвело те, що «панове-демократи» були «в кожній рішучій хвилі готові викинути за пліт демократизм, коли їм з ним <...> не вигідно», а «угодовість» «панів-шляхтичів» «не була надто великою і над-

то щирою» [32, с. 334]. Саме на «панів-аристократів і панів-демократів» Франко покладав «вину, що не уміли повести діла по щирості, на користь обох н а р о д і в, а затим і на свою власну» [32, с. 337]. У дійсності вже сама тогочасна австрійсько-імперська реакція агресивними діями унеможливлювала реалізацію угоди, розрахованої на її неодмінне законодавче затвердження цісарем на підставі ухвали парламенту, як і загалом не допустила тоді автономізації та федералізації багатонаціональної держави.

Українсько-польська політична угода від 7 червня 1848 р. була першою оформленою і підписаною угодою між галицькими українцями та поляками за часів австрійського панування. Хоча її не зреалізовано, усе-таки вона мала важливе значення як прецедент прогресивної угоди, що закладала засади, вельми сприятливі й доцільні для українсько-польського порозуміння, рівноправності і злагоди в Галичині.

В австрійській Державній Раді (Райхстагу), яка засідала від 10 липня до 1 листопада 1848 р. у Відні, а від 22 листопада 1848 р. до 7 березня 1849 р. в Кромержижі (Чехія), національні інтереси галицьких українців боронили греко-католицькі священники Кирил Блонський, Григорій Шашкевич, гімназійний учитель-філолог Євстахій Прокопчиць і селяни, яких серед галицьких послів-«русинів» була переважна більшість [9, с. 33–40]. 19–26 жовтня 1848 р. у Львові було проведено так званий «Собор учених руських» – з'їзд українських діячів церкви, освіти, науки й культури в Австрійській імперії.

Тогочасне українсько-польське політичне протистояння використав австрійський уряд для протидії революційно налаштованій польській шляхті. Звертає на себе увагу запис у щоденнику (не раніше червня 1848 р.) о. Дуткевича, греко-католицького священника в с. Росільні (тепер Івано-Франківського району Івано-Франківської обл.): «początek <...> realizowania» «idei wskrzeszenia Polsczy w dawnych jej granicach» «miał być uczyniony przez oderwanie Galicji od monarchii Austriackiej», «do czego <...> wielu urzędników cesarskich dopomagało. Ale te wszystkie zamachi rozbiły

się o skałę nieugiętej wierności duchowieństwa i Narodu Ruskiego – Rusini przekonani będąc o tym, że z powrotem Polszczy powróci ich dawna niewola, trzymali niezłomnie z Rządem Austriackim, a idei wskrzeszenia Polszczy nie tylko że się strachali i brzydzili, ale nawet wszelkich używali środków, by urzeczewiszczeniu onej przeszkodzić» [11, с. 6].

Показовим щодо цього є також мемуарне свідчення учасника тих подій священника Василя Ільницького, учасника «Собору учених руських», письменника й освітнього діяча. У нотатці «Рік 1848» він зазначив, що з утвореними «радами руськими», відокремленими від польських, взаємодіяв спершу таємно, а потім явно австрійський уряд [27, с. 15]. Руські Ради розуміли, що співпрацею з цісарською владою доможуться більших успіхів для щойно пробудженого національного руху, ніж революційним шляхом. Це усвідомлювала й австрійська влада (зокрема в особі губернатора Галичини Ф. фон Штадіона, який обіймав цю посаду до 21 листопада 1848 р.) і використовувала для того, щоб не допустити долучення «русинів» до визвольної боротьби поляків проти Австрійської імперії.

Згодом В'ячеслав Будзинівський і Михайло Павлик, зі свого боку, а Франко – зі свого дали протилежні оцінки ставленню галицьких українців та їхнього проводу до польського повстання 1848–1849 рр. у Галичині. Будзинівський у першому розділі (I) праці «Хлопска посілість в Галичині і новочасні суспільно-реформаторські змагання» (1894) різко скритикував позицію галицького польського та українського селянства і галицько-руського проводу під час революційної Весни Народів 1848–1849 рр.:

«В Галичині на першу вість о польскім повстаню вхопив руский і польский хлоп за ціп і косу, щоб примірно покарати ворохобників [бунтівників. – Є. Н.], що важилися підняти руку против цісаря – того батька утисненого народу! <...> А галицкі хлопи і хлопоманска інтелігенція – русини – як вони заховувалися в часах, коли міщане цілої Австрії виборювали кров'ю своєю ту капку свободі, котрими користуємося і ми – хлопский нарід? Політичне

становиско, яке заняла інтелігенція 1848 року, ціла наша тодішня політична робота, була крайно ретроградною і для розвою нашого народу просто убійчою. Ми були тогди клясичним взором найгидкішого сервілізму <...>! Ми, ославлені “тирольці Всходу”, станули тогді по боці догасаючого деспотизму! Наші патріоти боронили умираючі політичні порядки середних віків – народови на шкоду, а собі на ганьбу!» [7, с. 260].

Цю критику Будзиновський продовжив у другому розділі (II): «Така-то була твоя “весна”, руський народе! За той презент, зроблений з нужди, за ту свободу “сконати під зашитою законів” упідлився ти, руский хлопе, і ви, рускі патріоти з 1848 року! За ту миску сочевиці, виїджену і вилізану миску, продав ти власну волю політичну, боровся з революційними змаганнями часу, котрі і тобі несли волю. Ти кував собі власні кайдани...» [7, с. 261].

На цю критику Франко відгукнувся полемічною реплікою «Не в пору патос» (Народ. 1894. 19 нр. 1 октябрю). На його думку, такий «суд над рускими мужиками з р. 1848 <...> строгий і несправедливий» [33, с. 406]. На виправдання «русского хлопа» Франко навів такий аргумент: «Шляхті польській він не вірив, знаючи, що вона коли навіть показувала єму в далекій перспективі се увільнення [від панщини. – Є. Н.], то чинила се завсігди з тою reservation mentalis [уявним застереженням. – Є. Н.], що сей мужик в відплату за те повинен швидше чи пізнійше пролити свою кров за відбудоване польської держави. Ну, а сего руский мужик не хотів, у будущій Польщі не бачив свого інтересу, своєї волі» [33, с. 407].

Франко визнав, що започаткований 1848 р. галицько-руський політичний рух став одним із чинників, що перешкодив польському повстанню проти австрійського панування у Галичині: «Що поляки 1848 р. хотіли в Галичині викликати повстане против Австрії і робили для него значні приготування, що для сеї ціли мали послужити народів гвардії, народів ради і інші організації, се для мене не підлягає ніякому сумнівові. Рух руский, бомбардоване Львова і оголошене стану облоги в Галичині не допустили до вибуху» [33, с. 408].

Щодо «віденської октябрської революції» (Жовтневого повстання у Відні 1848 р.), яка «велася під гучними ліберальними окликами», але насправді начебто «була боротьбою великонімецької ідеї зі слов'янством на австрійському ґрунті», Франко виправдовував позицію галицьких «русинів», які «разом з чехами та хорватами стояли за цісаря і против сеї революції», бо «здоровий і вірний інстинкт <...> підшептав їм, що від противного боку по мимо шумних фраз про волю мусять ожидати далеко тяжшого визиску і безправ'я» [33, с. 408]. Ба більше, на думку Франка, в упередженому ставленні «русинів» до віденського повстання виявилася також їхня недовіра до польської шляхти: «Вже одно те, що на чолі повстанців віденських стояли деякі проводирі польського повстання (Бем), не могло наповнити русинів особливим набоженством до справи, котра там велася» [33, с. 408–409]. Урешті, на переконання Франка, тогочасні революції в різних краях Австрійської імперії були не так соціальними, як національними: «<...> революціям тодішнім – і італіянській, і угорській, і польській, і німецькій – не ходило о ніяку особливу волю мас народніх, а о відірване певних територій від Австрії, о здійснене певних ідеалів національно-політичних» [33, с. 409].

Таким чином, Франко доводив, що галицько-руський провід, діючи в інтересах галицьких українців, і величезна більшість самих «русинів» мали рацію, зайнявши обережну позицію і не підтримавши революційний національно-визвольний чин польської шляхти. Звісно, ці Франкові характеристики тогочасних історичних подій у Галичині та в цілій Австрійській імперії потребують сучасної наукової верифікації. Справа істориків з'ясувати, наскільки він мав рацію у своїх полемічних розмислах.

Публікацію Франкової статті видавець і відповідальний редактор двотижневика «Народ» Павлик попередив полемічною приміткою, у якій пояснював, що друкує «сю увагу д. Франка», «стоючи на становиску свобідного обміну думок», але наголосив: «в головному я з нею не годжуся». На думку Павлика, «нема сумніву, що русини, підпираючи австрійський уряд під час революції 1848–49, упіддлилися,

помогли побідити реакції і тим викопали гріб для власної свободи». Утім, «вину сего» Павлик покладав «більше» на «руській “інтелігенції” в “Толовній Р[уській] Раді”, котра як агент правительства просто тероризувала мужиків, навіть уговкуючи їх виступи протів панів за ґрунти, а то й просто боронючи економічні інтереси панів, як то робило і правительство». Павликів висновок однозначний, протилежний Франковому: «Таким чином, руский нарід своєю поведенцією під час революції стратив дуже багато не тільки політично, а і економічно». Водночас Павлик визнав, що «фатальний крок русинів із 1848 р. <...> зрештою, підготовлений усею нашою історією під Австрією <...>» [23, с. 294].

Насправді тодішній галицько-руський провід діяв відповідно до становища «русинів» і рівня їхньої національної та соціальної свідомості. Самий провід був чисто конфесійний і культурницький (клерикальний, освітній, науковий та літературний), цілковито не здатний до радикальних, революційних дій, до збройної боротьби. Та й не було ще в «русинів» новітньої традиції визвольної боротьби, яка, властиво, щойно тоді зароджувалася. Нереально було для галицько-руського проводу досягти шляхом революційного зриву якоїсь власної національної мети.

Після 1849 р. (тобто після поразки революції) агітаційні українськомовні твори галицьких польських літераторів помітно пішли на спад.

Другий етап розпадається на два різні, а навіть протилежні періоди: перший – власне короткотривалий, але напружений, багатий на резонансні події час Весни Народів, революційного пробудження, піднесення і сподівань (1848–1849), і другий – десятиріччя доби реакції (1850–1859).

Третій етап

Почався етап невдалою спробою намісника Галичини Агенора Голюховського домогтися польсько-українського зближення на орфографічному рівні – перевести з допомогою галицько-руських церковних та освітніх діячів і літераторів український правопис із кирилиці

на латинку, яку уклав для української мови на основі чеської абетки Йозеф Їречек (опублікував 1859 р.). Проте спроба радикальної алфавітної реформи наштовхнулася на спротив переважної більшості освічених «русинів», досить консервативних, інерційних, схильних до збереження національно-культурних традицій, тож перетрактації вилилися у так звану **азбучну війну 1859–1861 рр.** [31].

1861 року так зване Королівство Галичини та Володимирії (Лодомерії) здобуло певну початкову автономію: у Львові (столиці провінції) почав діяти Галицький крайовий сейм, послів (депутатів) до якого обирали, а також Крайовий виділ (уряд), якому підпорядковувалися органи місцевого самоврядування. Нові можливості спонукували польських та галицько-руських діячів до політичного діалогу та пошуків згоди у певних пунктах, притому обидві сторони мусили зважати на залежність від австрійсько-імперської влади. З цього погляду показовим є крутий політичний розворот львівського греко-католицького єпископа Спиридона Литвиновича, якого польська більшість у крайовому сеймі 26 квітня 1861 р. обрала послом до Державної Ради у Відні з огляду на його запевнення, що галицько-руська парламентська депутація підтримає автономістські домагання поляків. Однак уже в серпні того-таки року він із рештою «руських» послів, обстоюючи інтереси «русинів», перейшов на бік австрійського уряду й у Райхсраті голосував проти польських домагань [13, с. 63–64].

Для галицьких українців 1860-ті роки – це доба народження нової літературної, культурно-освітньої та політичної сили – **народовців (національних демократів)**, які сформувалася як з молодих діячів (Ксенофонт Климкович, Данило Тянячкевич, Володимир Шашкевич, Федір Заревич, Кость Горбаль, Анатоль Вахнянин, Омелян Партицький, Корнило Сушкевич, Володимир Навроцький, брати Володимир і Олександр Барвінські, Юліян Романчук, Омелян Огоновський та ін.), так і з репрезентантів покоління революційних 1848–1849 рр. (Юліян Лавровський, Стефан Качала, Василь Ільницький). Народовці орієнтувалися на українську

національну ідентичність, нову літературу в Наддніпрянській Україні, народну мову, у зв'язку з чим відбувалася їхня поступова диференціація і щораз більше протистояння з галицьким москвофільством. Від 1860-х років і до розпаду Австро-Угорської імперії народовці були провідною політичною і культуротворчою силою в галицькоукраїнському суспільстві.

Другої половини 1860-х років у політико-філософському світогляді польських провідників, або, за Франковим висловом, «у польських реставраційних змаганнях», на зміну «романтичному періоду», що почався повстанням Косцюшка 1794 р. і закінчився Січнеvim повстанням 1863–1864 рр., прийшов «новий період», що його Франко назвав «реалістичним» (властиво, позитивістський) і гаслом якого стала «органічна праця» (замість «революційного романтизму») У Галичині тон задавали «позитивні реалісти» (переважно краківські), прозвані «станьчиками» [34, с. 319–320].

З ініціативи намісника А. Голуховського й коштом австрійського уряду Кость Горбаль і Федір Заревич видавали у Львові з 28 березня до 19 грудня 1867 р. українську громадсько-політичну газету «Русь» (Горбаль був офіційним видавцем, а Заревич – відповідальним редактором). Заснованим часописом А. Голуховський мав на меті залучити молодих народовців до урядової політики і створити інформаційну противагу львівській москвофільській газеті «Слово», проте «Русь» публікувала матеріали, спрямовані і проти москвофільства, і проти польсько-шляхетської політики в Галичині, хоча й не відкидала можливості політичного порозуміння з поляками. Редакторська стратегія викликала незадоволення Голуховського, тож на ч. 76 «Русь» припинила існування через брак коштів [24, с. 262–263; 25, с. 64–76].

21 грудня 1867 р. цісар Франц Йосиф I ухвалив конституцію, за якою Австрійську імперію було перетворено на дуалістичну Австро-Угорську імперію. Королівство Галичини та Володимирії (Лодомерії) залишилося під контролем австрійської корони (у складі так званої Цислейтанії, або Передлітавії), притому на домагання польської шляхти, яка обрала поступово-консервативний

шлях осягнення взаємовигідних домовленостей з австрійською владою, автономію провінції поступово розширено. За цих обставин галицькоукраїнські діячі шукали можливостей досягти порозуміння з поляками.

Ініціатором політичної угоди став Юліян Лавровський, віце-маршалок Галицького крайового сейму (згідно з постановою цісаря від 27 липня 1868 р.), колишній член «Руського Собору» та учасник «Собору учених руських», прихильник українсько-польської згоди. На засіданні сейму 17 вересня 1869 р. він виступив із пропозицією нормалізувати українсько-польські стосунки в Галичині й обрати для цього спеціальну комісію. За підтримки присутніх до сеймової комісії «для справ взаємних стосунків двох національностей» обрано чотирьох «руських» і п'ятеро польських послів, а її головою – самого Лавровського, притому інші «руські» члени були москвофілами (Василь Ковальський, Теофіль Павликов, Іван Наумович), а ще один член Евзебій Черкавський – польським парламентарем українського походження (народився в родині греко-католицького священника).

На засіданні сейму 26 жовтня 1869 р. з ініціативи Лавровського галицько-руські послы за 30 підписами подали **програму врегулювання українсько-польських відносин із 32 статей**. У мовному питанні передбачалося в адміністративному спілкуванні уживати української чи польської мов у зносинах з автономічною та урядовою владою, яка мала відповідати тією самою мовою, але за польською мовою зберігався статус урядової. Сеймові протоколи треба було зачитувати двома мовами (або по чергово). Застереженням, що грамати́ка, лексика та правопис не можуть визначатися законодавчо, унеможлиблювалося втручання поляків у мовно-правописні дискусії галицьких «русинів». Щодо шкільництва закладено перетворення Академічної гімназії у Львові на українську, а Львівського університету – на утраквістичний (двомовний) з відкриттям українських кафедр на правничому і філософському факультетах, створення паралельних українських класів у Перемиській, Станиславівській, Самбірській, Бережан-

ській і Тернопільській гімназіях, відкриття у Перемишлі й Станиславові учительських семінарій з українською мовою викладання, обов'язкове вивчення обох мов у всіх середніх навчальних закладах у місцевостях з мішаним населенням, а також у польських та українських учительських семінаріях. У початкових школах мову навчання мали визначати ті, хто їх утримував. У **політичних стосунках** обумовлювалося входження до Крайового виділу, який становили шестеро членів та шестеро заступників, щонайменше двох «русинів» (один на правах члена Виділу, другий – заступника). Передбачалося фінансування Руського народного театру з крайового бюджету.

Другим внеском стояла вимога передання права церковного патронату над парохіями від світських патронів (властиво, польської шляхти) громадам, третім внеском – прохання надати з крайового бюджету на потреби театру «Руської Бесіди» в 1870 р. 4 000 золотих ринських. Виносячи 27 жовтня три внески на перше читання, Лавровський наголосив, що українсько-польське «примирення» потрібне «для добра Австрії і власного краю», притому «русини» відмовляються від ідеї поділу Галичини і визнають «край наш яко вспільний». Внески передано на розгляд спеціальної комісії, а також адміністративної та бюджетної комісій.

Однак на сеймовому засіданні 9 листопада 1869 р. Лавровський через брак підтримки з боку польських послів уже змушений був констатувати, що питання мовного та політичного врегулювання потребує докладного вивчення, а перший внесок – належної кодифікації, тому на його пропозицію цей внесок передано на розгляд Крайового виділу. Сейм схвалив лише пропозицію бюджетної комісії виділити Руському народному театрові на 1870 р. 3 000 золотих ринських, притому надав Крайовому виділу право політичного нагляду за його діяльністю (аби протидіяти москвофільським тенденціям), для чого утворено комітет з народовських діячів на чолі з В. Ільницьким [13, с. 87–90].

Для розгляду проблемного першого внеску Лавровського Крайовий виділ у березні 1870 р. утворив польсько-українську комі-

сію на чолі з Владиславом Бадені й заступником Лавровським, загалом до неї увійшло вісім поляків і семеро «русинів» (Т. Павликов, Антоній Петрушевич, В. Ільницький, Ісидор Шараневич, К. Сушкевич, А. Вахнянин). На засіданнях, що тривали до кінця червня 1870 р., комісія ствердила існування в Галичини двох рівноправних народів, ухвалила обов'язкове вивчення другої крайової мови в місцевостях із мішаним населенням, неодмінність поступового запровадження української мови для навчання в середніх шкільних закладах, визнала, що мовами викладання у Львівському університеті є польська й українська, задекларувала свободу у виборі мови у зносинах з органами крайової влади, зобов'язала їх друкувати крайові закони обома мовами, зачитувати тексти ухвал у сеймі польською або українською (залежно від бажання послів). А все-таки з огляду на те, що основні пункти угодового внеску Лавровського не були вирішені, Крайовий виділ 11 липня 1871 р. визнав неможливість запропонувати сеймові певну ухвалу [13, с. 94–95]. На пропозицію Лавровського, озвучену 19 вересня 1871 р., на сеймовому засіданні 10 жовтня 1871 р. ухвалено лише поступове запровадження української мови викладання в Академічній гімназії у Львові [13, с. 99].

Перешкодою до ухвалення програми Лавровського було не лише політичне небажання більшості польських послів різних угруповань задовольнити потреби «русинів», а й невизначеність самого поняття «руської» мови, яке народовці (українофіли) й москвофіли трактували по-різному: перші спиралися на мову літературних творів наддніпрянських письменників і галицьку народну, а другі обстоювали мовну залежність від церковнослов'янської і так званої слов'яно-руської мов, а також – що ще гірше – від російської. До того ж обидві літературні мови (і та, що на основі народної, і друга, книжна – так зване язичіє) перебували на стадії становлення і не були належним чином унормовані, що ускладнювало їх вивчення.

Заходами Лавровського (коштом його, Адама Сапіги й Альфреда Потоцького [13, с. 99]) у Львові від 7 жовтня (25 вересня) 1870 р.

до ч. 90 за 6 грудня (24 листопада) 1872 р. виходила українська двотижнева газета «Основа», народовська за духом і зорієнтована на українсько-польську співпрацю (редагував Теодор Леонтович до ч. 93 за 1871 р., відтак К. Климкович). Лавровський сподівався з допомогою князя А. Сапіги домогтися в цісаря відкриття в Ягеллонському університеті в Кракові кафедри української мови та літератури й запросити на цю кафедру Пантелеймона Куліша [16, с. 305; про «Основу» Лавровського див.: 16, с. 284–290].

Ініціювання **польсько-української угодової акції 1869–1871 рр.** Лавровським та іншими українськими послами означало визнання ними такого нового становища галицьких «русинів», що вони мусять числитися з тим, що Галичиною в міру набуття автономності краю керуватимуть не так австрійці з Відня, як галицькі поляки, тому домовлятися доведеться з ними.

Урешті, від 1873 р. Галичина стала *de facto* автономним краєм Австрійської імперії. Однак влада в автономії фактично належала польській шляхті, з-поміж якої цісар затверджував галицьких намісників, а також міністрів австрійського уряду. Сподівання українців на поділ Галичини на Східну та Західну і, завдяки цьому, на власну адміністративно-територіальну автономію у Східній Галичині не справдилися. І все-таки, позаяк галицькі українці мали часткові автономні права у різних сферах суспільного життя (церковного, політичного, культурно-освітнього, видавничого, громадського тощо), **автономія Галичини була не суто польською, а, сказати б, диспропорційною польсько-українською.**

Таким чином, **третій етап завершився зміною ситуації в австрійсько-польсько-українських відносинах у Галичині на протилежну.** Якщо в 1848–1849 рр. австрійська влада поборювала революційно налаштованих поляків, заручившись лояльністю більшості «русинів» (галицьких українців), їхнього консервативного проводу, та й у Державній Раді ще 1861 р. українські послы діяли заодно з австрійським урядом супроти автономістських домагань поляків, то від грудня 1866 р., а врешті в 1867–1873 рр., навпаки, консервативно налаштована польська шляхта пішла на угоду з ав-

стрійською владою й досягла успіху, домігшись національно-територіальної автономії Галичини під своїм пануванням. Натомість до «русинів», через слабкість їхніх еліт (церковних, культурно-освітніх і політичних), нечітко визначену національну ідентичність («русини»-українці; «русини»; «gente Rutheni, natione Poloni» – з походження русини, за національністю поляки; «руські», самоототожнювані з усім східнослов'янським – руським – людом, а властиво, москвофіли, яких евфемістично називають також русофілами)¹, а особливо через поширення серед «русинів» москвофільських тенденцій, австрійські можновладці поставилися з недовірою. В очах цісарської влади поляки під проводом консерваторів видалися певнішими, сильнішими і лояльнішими, ніж національно не досить визначені «русини». Через активізацію галицько-руських москвофілів та впливу на них Російської імперії «русини» втратили репутацію лояльних до Австрійської двору. Цісарська влада тепер остерігалася уже не поляків у Галичині, які показали свою антиросійську налаштованість (Січневе повстання 1863–1864 рр.), а «русинів», серед яких надто демонстративно й небезпечно виявила себе мовна, літературна, культурна, а також погано прихована церковна та політична орієнтація на Російську імперію.

Четвертий етап

Це етап дальших культурно-освітніх та політичних змагань етнічних «русинів» різних національних ідентичностей (власне русинів, українців, москвофілів) із поляками в умовах диспропорційної польсько-української національно-територіальної автономії в Галичині, а конкретніше – панування у краї польських консерваторів. Здобувши владу над автономною Галичиною, польська шляхта й інтелігенція делегували своїх репрезентантів на високі пости не лише в галицькій провінції, а й в австрійському уряді, зміцнюючи свої державницькі позиції в Австрійській імперії. Натомість галицькі

¹ Треба розрізняти об'єктивну етнічну (кровну, біологічну) належність галицьких «русинів» і їхню суб'єктивну психологічну самоідентифікацію (ким вони себе усвідомлювали певного часу).

«русини» далі втрачали репутацію лояльних до Австрійської імперії (у травні–липні 1882 р. у Львові відбувся судовий процес над москвофілами, звинуваченими в державній зраді).

З одного боку, в умовах польського домінування в галицькій автономії відбуваються дегерманізаційні процеси і посилюються колонізаційні (розширення сфери вживання польської мови в органах влади, шкільництві, судочинстві тощо), а з іншого – розвивається, набирає сили український (передусім народовський, а також радикально-соціальний) пресовий, культурний, літературний, освітній і врешті політичний рух, чому сприяло те, що центр українського літературного життя, внаслідок дискримінаційного Емського акту 1876 р., поступово переноситься з підросійської України в Галичину та Буковину.

Оскільки галицькі українці діють в умовах не так австрійського домінування, як польсько-шляхетського, зусилля галицької української еліти, різних політичних сил (головно народовців і радикалів-соціалістів) спрямовані на те, щоб досягти рівноправності в Галичині або шляхом її поділу на Східну й Західну (відповідно до чисельності українського та польського населення), або завдяки об'єднанню лівих сил, українських та польських, а під їхнім проводом – і українських та польських селян для подолання польсько-шляхетської влади. **Від кінця 1870-х років до середини 1890-х тривають спроби співпраці та взаємодії між українськими та польськими соціалістами в Галичині.**

У 1878–1881 рр. Франко зблизився з польським соціалістичним рухом, що тяжів до марксизму та ласальянства й зосереджувався навколо львівського соціалістично-робітничого двотижневика «Praca. Dwutygodnik poświęcony sprawom klas pracujących» (Франко активно співпрацював із цією щойно заснованою газетою від липня-серпня 1878 р., від січня 1879 р. до 1881-го її редагував, а в ч. 9 за 3 червня 1882 р. оприлюднив у ній в українському оригіналі латинськими буквами за польським алфавітом вірш «Hymn» – «Wicznyj rewolucjoner»). Відтак осередком польського народного (ludowy) руху стали для Франка в 1887–1897 рр. редакція газети

«Kurjer Lwowski», де зібралися соціалісти й демократи, ліберали й масони, споріднений із нею львівський тижневик «Przyjaciół Ludu», у якому він друкувався у 1889–1891 рр., а ще – краківський журнал «Ognisko», у якому друкувався 1889 р. З газетою «Prasa» співпрацював також Павлик (1878–1883, 1886).

У згаданій статті «З 1848 року. Давні матеріали до оцінення нових заходів около польсько-руської угоди» (1883) **Франко сформулював засади бажаної і перспективної, на його думку, українсько-польської угоди в Галичині:** «<...> результатом такої угоди не можуть бути які-небудь ближче або дальше сягаючі у с т у п к и та ласкаві датки, але признання повної рівноправності обох народів в школі, уряді і парламенті, та й то не признання на папері, але запоручення її на ділі. Доперва на тій необхідній підставі можуть показатися о в о ч і у г о д и – з г і д н е ді л а н н я о б о х н а р о д і в в справах, дотикаючих обопільних інтересів, в справах економічних, політичних і культурних» [32, с. 329].

Можливість такої угоди Франко пов'язував тоді (1883 року), в демократично-соціалістичному дусі, не зі «шляхтичами гербовими і негербовими» [32, с. 336], а з українськими та польськими селянами: «Русини <...>, маючи народ по своїй стороні, <...> будуть могли прямо звернутися до польського люду, до польського мужицтва, і в ім'я спільних, ясно понятих інтересів подати йому руку до спільної національної і культурної праці. Се буде така польсько-руська згода, котру нелегко яка “рука-інтрига” здужає розірвати, і ми чуємо вже її недалеко приближення. А панове-аристократи і панове-демократи, і всякі другі панове, котрі під окликом тої згоди експериментують з нами від 1848 року дотепер, остануться тоді зовсім набоці <...>» [32, с. 336–337].

На такий позиції Франко стояв майже 14 років, вірячи в доцільність і реальність політичної взаємодії українських та польських соціалістів і єднання українських та польських селян у Східній та Західній Галичині у боротьбі за соціальні права. На установчому з'їзді Русько-української радикальної партії (РУРП), що відбувся у Львові

4–6 жовтня 1890 р., пропозицію В. Будзиновського записати в програмі домагання поділу Галичини на польську (Західну) й українську (Східну) рішуче відхилили Франко й Остап Терлецький, мотивуючи це тим, що такий поділ роз'єднає сили українського та польського селянства у боротьбі з польською шляхтою [6, с. 28]. В. Будзиновський згадував: «Якраз тоді зачалось організувати польське людове сторонництво, по котрім Франко дуже багато надіявся і для нас. Він звернув увагу на се, що руський народ, як під кожним зглядом, так і під національним, найбільше терпів через панованє польської шляхти. Се панованє зломимо, казав він, тільки тоді, як до борби проти шляхти виступить польське хлопство. Як польські хлопці освідомляться і зорганізуються, то в своїм інтересі допоможуть нам зломити шляхотське ярмо. В той спосіб, при помочи польських хлопів, самі виломимося не тільки з соціальної, але і національної неволі. Як Галичину поділимо, то стратимо сего будучого союзника в борбі проти панованя шляхти, а самі її не переможемо. З сеї причини поділ Галичини є постулатом противним нашим соціальним і нашим національним інтересам». Авторитетне слово Франка вирішило партійну дискусію: «Замість поділу Галичини вставлено в програму автономію країв <...>» [5, с. 2].

А через п'ять років у статті «Die Bauernbewegung in Galizien» (Die Zeit. 1895. № 51; авторизований переклад польською «Ruch chłopski w Galicji»: Monitor. 1895. Nr 28–31. 12, 19, 28.X, 5.XI; український автопереклад «Селянський рух у Галичині», 1912 [36, с. 242–257]) Франко протиставляв за соціальними (класовими) інтересами галицьку (польську) шляхту, з одного боку, і українських та польських селян у всій (Східній і Західній) Галичині – з другого, тенденційно твердячи, наче «русини в Галичині зробилися виразно селянською нацією, отже, разом із тим немов тим самим представниками та поборниками селянських інтересів цілої Галичини, а навпаки поляки, все одно, чи вони звуть себе консерватистами, поступовцями, демократами чи навіть соціал-демократами, не здужали ще й досі в своїм нутрі до разу перетравити старої шляхетської закраски і звертаються скорше чи пізніше, в

тій або іншій формі, більш або менш рішучо проти селян. Одні з них шляхетським звичаєм уважають селян просто “робучим бидлом”, інші демократичним тоном називають їх “політично недозрілими та потребуєчими опіки”, а ще інші, пройняті соціал-демократичними доктринами, бачать у них “ретроградний елемент”, який чим швидше, тим ліпше повинен бути зовсім знищений, вихований для соціалізму, спролетаризований» [36, с. 242].

Абсолютизуючи селянський чинник у розвитку галицького суспільства, Франко ігнорував, що українську націю в Галичині становили також духовенство та інтелігенція – вчителі, професори, журналісти, літератори, театральні актори й режисери, музиканти, композитори, художники, адвокати, урядники, видавці, посли й партійні діячі, робітники тощо. Класові інтереси селян, українських і польських, тодішній Франко наївно вважав пріоритетними для них і соціально об’єднувальними попри їх різну національну належність. Водночас прикметно, що зацитований уривок виявляє негативне ставлення до «соціал-демократичних доктрин», звичне для тодішнього Франка.

Поміж тим резонансну спробу українсько-польської культурно-освітньої співпраці спонтанно здійснив у Львові навесні 1882 р. лівобережець Пантелеймон Куліш, приїхавши з видавничими намірами і принагідно вступивши тут у перетрактацію з польською шляхтою та інтелігенцією, а наприкінці травня – на початку червня 1882 р. мавши аудієнції у Відні в президента Палати послів Райхсрату (нижньої палати австрійського парламенту) Францішека Смольки та міністра у справах Галичини Флоріяна Земялковського (обидва – польські демократичні політики з Галичини). Проте Кулішеві не вдалося залучити до процесу галицьку українську інтелігенцію, народовську і радикально-соціальну, подолати власні упередження та підозри до польських шляхтичів, інтелігентів та єзуїтів, і спроба, ледь розпочавшись, зазнала невдачі [16, с. 356–392].

На зламі 1880–1890-х років налагодити конструктивну співпрацю з польською владою у Галичині спробували галиць-

кі народовці за дієвої підтримки наддніпрянських національних демократів, передусім Олександра Кониського і Володимира Антоновича. Зокрема, з ініціативи останніх у Львові поновлено видавання народовського журналу «Правда» (1888–1898, видавець – Ол. Барвінський).

Завершують четвертий етап найуспішніші в підавстрійській Галичині спроби українсько-польського політичного порозуміння, згоди і культурно-освітньої співпраці – **«нова ера»** народовців Ол. Барвінського, Ю. Романчука, А. Вахнянина за підтримки греко-католицького митрополита Сильвестра Сембратовича з галицьким намісником Казімежем Бадені (25 листопада 1890 р. – травень 1894 р.), **«новий курс»** Ол. Барвінського – продовження «новоєрівської» політики в 1895–1897 рр. (остаточно від «новоєрівського курсу» Барвінський одійшов 1901 р.). «Нова ера», незважаючи на упереджене ставлення до неї та нещадну тенденційну критику з боку радикалів-соціалістів, зокрема Франка й Павлика, принесла чималі культурно-освітні здобутки для галицьких українців, корисні для всієї України. Згідно з роз'ясненням Ол. Барвінського, «т. зв. нова ера була звернена против змагань московщення і оправославлювання нашого народу, ведених на широкі розміри Наумовичем et comp. [і компанією (лат.). – Є. Н.]» [3, с. 21]. Барвінський перелічив здобутки політики «нової ери» для галицьких українців: запровадження фонетичного правопису в школах та урядових установах, замовлення друку шкільних книжок Науковому товариству імені Шевченка (НТШ), що дає йому щорічно щонайменше 20 тис. корон доходу, надання НТШ щорічної допомоги від Галицького крайового сейму (10 тис. корон) і міністерства (6 тис. корон), перехід редакції «Вістника Державних Законів» до українського правника, члена НТШ Олександра Кулачковського, виділення щорічної допомоги Галицького сейму виділовій школі ім. Шевченка у Львові (8 тис. корон), заснування української кафедри історії Східної Європи (1894) і другої кафедри української літератури (1900) у Львівському університеті, п'яти українських візирцевих чотирикласних шкіл при учительських семінаріях і двох

семінарії – у Сокалі та Самборі, директорами яких стали українці, перетворення українських восьми класів на самостійну восьмикласну гімназію у Перемишлі (1895/96), утворення українських гімназій у Коломиї (1900/01) та Станиславові (1905), української гімназії Франца Йосифа в Тернополі (1905), запровадження українського письма (замість польського абетцядла) в органах державної влади у Східній Галичині та українських написів на урядових будинках, висунення на урядові, шкільні та церковні (крилошан і владик) посади «цілого ряду наших людей»; утворення у Львові у грудні 1891 р., з дозволу намісника К. Бадені, українського страхового товариства «Дністер» [3, с. 28–29].

У Ягеллонському університеті в Кракові 1894 р. було відкрито заклад «руської» (української) мови та літератури. Його очолив д-р Іосиф Третяк (Józef Tretiak), виходець з української дрібної шляхти на Волині. 1890 року він габілітувався дисертацією «Mickiewicz a Trembecki» і став приватним доцентом літератури на кафедрі історії польської літератури цього університету, а 1893 року габілітувався з «руської» (української) мови та літератури й був іменований надзвичайним професором – керівником новоствореного закладу.

Хоча українські гімназії у Коломиї, Тернополі та Станиславові були утворені на початку ХХ ст., рішення про їх заснування ухвалювалися ще за часів «нової ери» (1890–1894). Крім того, вже в листопаді 1890 р. Галицький крайовий сейм надав субсидії «Просвіті» та на видавання серії «Руська Історична Бібліотека» Барвінського, а восени 1893 р. народовці отримали представника у Крайовій Шкільній Раді – ним став той-таки Барвінський [38, с. 127, 170]. «Тенденції, наслідком яких була “нова ера”, привели в майбутньому на митрополичий престол Андрія Шептицького» [38, с. 210]. Більшість обіцяних польськими політиками поступок на користь народовців були впроваджені протягом 1890–1894 рр., деякі – пізніше [38, с. 133]. «Завдяки політиці “Н[ової] е[ри]” Галичина перетворилася в “український П’ємонт” – осередок загальноукр[аїнського] нац[іонального] руху» [2, с. 518].

Галицькі українці скористали з «новоєрівської» угоди незмірно більше, ніж поляки, шляхетським провідникам яких ішлося не про конкретні, а про загальні речі: об'єднання зусиль для побороення галицького москвофільства, спільну розбудову галицької автономії та протидію імперській політиці Росії, лояльність українців до Австрійської держави. Тим часом Франкове єднання з польськими демократами й соціалістами не дало і близько чогось такого для розвитку української освіти, науки й культури в Галичині, не сприяло воно і зростанню добробуту українського селянства.

П'ятий етап

Цей етап настав після кривавих парламентських виборів у березні 1897 р., які завдали непоправного удару угодовській політиці «нового курсу» та спричинили частковий розкол у політичній співпраці між українськими та польськими соціалістами. Зокрема, глибоко й болісно розчарувався у польських соціалістах Франко, позаяк вони не підтримали його на парламентських виборах 1897 р., віддавши перевагу співвітчизникам незалежно від їхньої політичної орієнтації. Наслідком цього стала його резонансна стаття про Міцкевича «Ein Dichter des Verrathes» [«Поет зради»] (Die Zeit. 1897. Bd. 11. № 136.8.V), що своєю чергою спричинила миттєве звільнення його 10 травня 1897 р. з редакції газети «Kurjer Lwowski».

Франкові треба було зазнати гіркого досвіду 1890-х років, пройти крізь горно кривавих виборів до Державної Ради в березні 1897 р., аби зрозуміти хибність своїх кільканадцятилітніх сподівань на ефективність «польсько-руської угоди» на демократично-соціалістичних засадах і переконатися, що польські соціалісти й соціал-демократи попри декларований пріоритет соціальних цінностей насправді віддають перевагу національним інтересам. Цей новий досвід супроти давньої статті «З 1848 року» (1883), та й навіть порівняно недавньої «Die Bauernbewegung in Galizien» – «Ruch chłopski w Galicji» (1895), віддзеркалений у його статті «Polen und Ruthenen», написаній німецькою мовою і надрукованій негайно після злощасних виборів у віденській газеті «Die Zeit» 3 і 10 квітня 1897 р.

(№ 131, 132) за підписом «Dr Roman Jarosiewicz». У Павликовому перекладі українською мовою текст «Поляки і русини» републіковано у Франковому журналі «Житє і Слово» (1897. Т. VI. Кн. III) за тим самим підписом «Др. Роман Яросевич». Як пояснював Павлик, статтю погодився підписати Роман Яросевич (*1862–†1934), один із провідників РУРП, щойно обраний посол Державної Ради (IX каденції, 1897–1900) від 14 округу Борщів – Заліщики – Чортків – Гусятин – Тереховля – Гримайлів – Скалат – Підволочиськ, на прохання Франка, який «тоді сам не міг її підписати», остерігаючись утратити посаду в газеті «Kurjer Lwowski» [28, с. 116]. Стаття «Polen und Ruthenen», своєю суттю, є історично- та політично-публіцистичним аналогом публіцистично-літературознавчої статті «Ein Dichter des Verrathes», ланкою того самого причиново-наслідкового ланцюжка – обидві стали вкрай вразливою, образливою і лютою реакцією автора на «зраду» його з боку польських соціалістів і людовців під час виборів до Державної Ради в березні 1897 р. людовців¹ Франко звинувачував у статті в тому, що всупереч новій «польській ліві» під час виборів 1897 р. до Державної Ради у Відні знехтували декларованими інтернаціоналістськими переконаннями і пройнялися націоналістичними почуттями, підтримавши не українських лівих, а своїх одноплеменників, застерігав «проти польської загарбушности», зауваживши, що «треба би, аби всі русини побачили ту загарбушність не тільки у польської шляхти, але й у людовців, що вже встигли поспувати мазурський рух, такий корисний зразу для русинів, – і в польської соціальної демократії». А звертаючись до свого тоді ще однопартійця, члена РУРП Юліана Бачинського, який водночас підтримував політичні зв'язки з Польською соціал-демократичною партією Галичини і Цешинської Силезії – ППСД, за тодішньою українською аббревіатурою (невдовзі, 1899 року, вийшов з РУРП і разом з групою інших її членів утворив Українську соціал-демократичну партію – УСДП – як автономну секцію Соціал-демократичної робітничої партії Австрії), Павлик спонукував

1 Людовці – галицькопольська селянська партія, заснована в Жешуві 28 липня 1895 р. – Stronnictwo Ludowe (від 27 лютого 1903 р. – Polskie Stronnictwo Ludowe).

його застерегти польських соціал-демократів од великодержавної «загарбушости»: «Нехай би д. Бачинський переконав про остатнє своїх найближчих (зрештою, одиноких) товаришів соціал-демократів, коли їх про те ще не переконала вся історія польсько-руських взаємин...» [22, с. 237–238].

Особливо показовою для Франкової свідомості на п'ятому етапі українсько-польських відносин у Галичині є стаття «Русько-польська згода і українсько-польське братанє» [35, с. 152–166] (у «Зібранні творів» у 50 т. і «Додаткових томах» її не вміщено). У цій, своєю суттю, підсумковій статті Франко майже через дев'ять років признається, що «найтяжший, найстрашніший» із «фактів», що «захопив» його «особисто до глибини душі, захопив, як грім, як нагла хвороба, се були кроваві вибори 1897 року» [35, с. 157]. Дуже болісно пережив він і розрив із редакцією газети «Kurjer Lwowski», де пропрацював десять років, і загалом розчарування у польських соціалістах, з якими товаришував: «<...> в ту саму пору я зазнав іще важкіших ударів від людей і груп близьких і дорогих мені серед польської суспільности; я побачив, як довкола мене валився весь той сьвіт ідей чи ілюзій, над якого реалізацією я працював, і в хвили розпуки я кинув каменем у прірву [певно, йдеться про статтю “Ein Dichter des Verrathes”. – Є. Н.] і усунувся набік, покинув назавсіди експериментоване з працею на двох загонах і дав собі слово присвятити всю свою працю своєму рідному народови» [35, с. 158].

Прозрівши, убачав Франко «в галицькій політиці факти, де польські демократи, навіть людовці, навіть соціалдемократи ідуть рука в руку зі шляхтою “з народових оглядів” <...>; соціальний бік усякої справи затемнюється, ігнорується з національних мотивів» [35, с. 165]. Розчарувавшись у польській лівіці, Франко сам перейшов на націоналістичні засади й піддав її нещадній критиці з погляду «галицьких русинів»: «Ми чуємо чимраз виразнійше, що против нас стоїть уся польська нація, всі її верстви від шляхти і магнатерії аж до репрезентації зорганізованого пролетаріяту. Ся солідарність доходить до того, що не тільки в чисто національних справах поляки всіх верств ідуть разом против русинів, але і в соціальних справах репрезентанти польського демосу або явно

підпирають, або приймають без протесту та противдїлання такі шляхотські заходи, що хоч можуть вийти на шкоду й польському мужикови та робітникови, але в більшій мірі можуть докучити та пошкодити русинам» [35, с. 166].

Попри те в містах Східної Галичини, особливо у Львові, УСДП активно співпрацювала з ППСД. Микола Ганкевич, Семен Вітик і Теофіль Мелень упродовж 1912 – на початку 1913 р. промовляли на багатьох масових зборах і мітингах, що їх проводили польські соціал-демократи у Східній Галичині [21, с. 118–141].

Досягти українсько-польської згоди в Галичині пробували також українські націонал-демократи і польська влада. Під загрозою українсько-австрійського порозуміння внаслідок переговорів українців з урядом та їх підтримки з його боку, що означилося 1907 р., на перемовини з українськими політиками пішов у 1907–1908 рр. галицький намісник Анджей Потоцький. Однак спершу він спробував налагодити сепаратний польсько-москвофільський союз і на виборах до Галицького сейму, що відбулися в курії сільських громад 25 лютого 1908 р., а в міській курії 3 березня 1908 р., розпорядився підтримати кандидатів-москвофілів, аби поглибити розкол серед «русинів» і перешкодити посиленню власне українського руху. Проте відразу після виборів Потоцький під тиском невдоволених українських націонал-демократів та австрійського уряду, який спонукував його розірвати спілку з москвофілами й піти на компроміс з українцями, зініціював прямі перемовини з Євгеном Олесницьким, одним із засновників Української національно-демократичної партії (УНДП), знову обраним послом до Галицького крайового сейму, головою українського сеймового клубу й депутатом Райхсрату. Їм удалося досягти певних обнадійливих домовленостей щодо українсько-польського порозуміння, але їх звів нанівець терористичний акт студента Віденського університету, соціал-демократа Мирослава Січинського, який у Львові 12 квітня 1908 р. застрелив Потоцького. Це фатальне вбивство намісника нанесло значну й непоправну шкоду українсько-польським відносинам у краї [1, с. 239–280; також див.: 39, с. 152–154; 37]. Митрополит

Андрей Шептицький у проповіді великодньої п'ятниці 24 квітня 1908 р. рішуче й однозначно засудив атентат: «Злочинами не можна служити національній справі. Злочин, що здійснюється в ім'я патріотизму, є злочином не лише перед Богом, але й щодо власного суспільства – є злочином перед вітчизною. <...> Як русини мусимо піднести якнайголосніший протест проти самої думки, що святій національній справі можна служити закривавленими руками» [цит. за: 1, с. 273–274]. Натомість керманічі провідної УНДП Кость Левицький, Ю. Романчук зреагували стримано, балансуючи між посольською повагою до закону та настроями і прихильністю виборців (християнські заповіді, певно, до уваги не брали), тому лише відмежувалися від злочину й принаймні його не схвалили.

Спробу досягти порозуміння і примирення з українцями здійснив також польський намісник Галичини в 1908–1913 рр. Міхал Бобжинський (Bobrzyński, *1849–†1935), історик, правник, один із провідників краківських консерваторів (станьчиків). Під його керівництвом опрацьовано **польсько-український компромісний проєкт реформи виборів до Галицького сейму**, схвалений на засіданні комісії виборчої реформи 17 березня 1913 р. [12, с. 645]. На сесії Галицького сейму, скликаний цісарем для ухвалення «сеймової виборчої реформи, піднятої намісником Бобжинським» [12, с. 645–646], її підтримав від імені Українського сеймового клубу Кость Левицький, а Бобжинський «привитав польсько-український компроміс як х в и л ю з г о д и і м и р а, важну не тільки для обох народів і краю, але також для монархії <...>» [12, с. 646]. Однак на самій сесії та в наступні дні польська опозиційна меншість (консерватори – «станьчики» й подоляки; «центровці», чи централісти; націонал-демократи, або «вшехполяки») і галицько-руські москвофіли організували кампанію, спрямовану проти польсько-українського компромісу й самої особи Бобжинського. На зборах Польського Кола намісника звинувачували в потуранні «українському радикалізму», на що він, боронячи компромісний проєкт виборчої реформи, зауважив, що небезпека полягає не в «українському радикалізмі», а «в російській та православній агітації» [12, с. 646–647]. Урешті, істотну роль відіграло

засудження сеймової реформи також з боку польського (римо-католицького) єпископату. Після цього Бобжинський, найбільше вражений тим, що віроломства допустилися його політичні соратники – консерватори, подав у відставку з посади намісника [12, с. 646–647]. 14 травня 1913 р. оголошено, що цісар прийняв його відставку, розпустив Галицький сейм і призначив намісником Галичини Вітольда Коритовського [12, с. 651].

30 червня 1913 р. відбулися нові вибори до Галицького сейму [12, с. 656], порівняно успішні для українських кандидатів, які вибороли 31 місце, тоді як москвофіли – тільки одне [12, с. 657]. Щоб домогтися сеймової реформи на умовах, прийнятних для українців, К. Левицький вирішив знайти посередника, який би промостив дорогу до українсько-польського порозуміння, і зупинив свій вибір на митрополиті Андрееві Шептицькому. 26 січня 1914 р. на нараді президій сеймових клубів, польського та українського, намісник Коритовський попросив митрополита Андрея сказати «слово поєднання». Шептицький виголосив першу частину промови українською мовою, другу – польською і від себе запропонував умови компромісу. 28 січня 1914 р. підписано формальний компроміс, після чого Шептицький висловив сподівання, що за цим настане «полагода інших спірних справ в інтересі мирного життя обох народів» [12, с. 685–686]. Відтак на засіданні Галицького сейму 14 лютого 1914 р. ухвалено реформу крайового статуту й запровадження нової виборчої ординації до сейму. За оцінкою К. Левицького, «Отсе бу перша історична і дійсна угода на галицькім терені, яка мала вигляди бути епохою у визвольних змаганнях нашого народу» і «стати зародом політичної автономії українського народу» в Галичині [12, с. 687]. Закон, затверджений цісарем 8 липня 1914 р., передбачав 27,2% для українців у Сеймі, залучення українців до адміністрації Галичини, відкриття українського університету в 1916 р., але питання поділу Галичини на автономні краї – український зі столицею у Львові і польський зі столицею у Кракові – не було вирішено. Втім, закон так і не був реалізований через початок Першої світової війни.

За висновком сучасної історикині Уляни Уської, «після публікації 12 липня 1914 р. санкціонованих імператором змін до крайового статуту та виборчої ординації» [30, с. 61] «новий виборчий закон закріпив політико-правовий статус Східної Галичини як польсько-української території. Одночасно він унеможлилював ескалацію польсько-українського політичного протистояння під час виборчих кампаній у національно фіксованих виборчих округах Східної Галичини, що в майбутньому могло би сприяти налагодженню міжнаціонального діалогу на рівні громад. <...> в Галичині реалізовувалася модель політичної співпраці польської більшості та української меншості в сеймі й повітових радах» [30, с. 66]. На думку У. Уської, «“Галицьке зрівняння” 1914 р. доцільно трактувати як провінційну модель політичної співпраці між поляками й українцями, що вбудовувалася в систему австро-угорського дуалістичного федералізму, або ж як своєрідний міжнаціональний “modus vivendi”, покликаний урівноважити політичну систему на крайовому рівні. Сеймову виборчу реформу 1914 р. можна вважати результатом польсько-українського політичного діалогу, але аж ніяк не фактом польсько-українського міжнаціонального примирення у Східній Галичині» [30, с. 66].

На той час Франко, давно вже розчарований у можливості політичної співпраці українських та польських соціалістів та соціальної (класової) солідарності українських та польських селян, змінив свою думку щодо поділу Галичини. Виступаючи на крайовому з'їзді УНДП, що відбувся у Львові 25–26 грудня 1913 р., в ході дебатів над політичним рефератом К. Левицького, який обґрунтовував партійне домагання перебудови Австрійської імперії на основі автономії народів (замість крайової автономії), Франко висловився за поступовий поділ Галичини на дві автономії – українську та польську: «Не було там згадки про поділ Галичини, – зауважив він і зі втіхою додав: – але зате ми чули про етапи розділу Галичини» [14; 12, с. 680–681].

В умовах українсько-польського загострення, особливо виборчого, яке доходило до кривавих сутичок, а також боротьби, часом теж кривавої, за український університет у Львові, у галицькому українському суспільстві перед Першою світовою війною падав ав-

торитет Ол. Барвінського та його правоцентристської консервативної партії Католицький Русько-Народний Союз, заснованої 1896 р. й 1911-го перетвореної на Християнсько-суспільний Союз. Ця партія була зорієнтована на досягнення порозуміння і добросусідства з поляками, але саме як «угодовська» втрачала прихильність галицьких українців. Так само в галицькому польському суспільстві знижувався вплив консервативних політиків і підтримка їх з боку виборців, натомість посилювалася Національна демократія (Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne). Усе це мало негативні наслідки для дальших українсько-польських стосунків у краї. Шанси на порозуміння зменшувалися, а конфронтаційні ризики зростали.

З усіх спроб українсько-польської згоди та співпраці в Галичині за Австрії, здійснених від 1848 р. до 1914-го, найефективнішою та найуспішнішою, хоча й передчасно припиненою, виявилася політика « нової ери » (1890–1894), у якій сторони від домовленостей (невідомо, яким чином оформлених, бо остаточного документа, якщо такий був, досі не виявлено) перейшли до їх практичної реалізації. А теоретично найоптимальніші та найперспективніші засади українсько-польського порозуміння і добросусідського співжиття у краї було закладено все-таки ще у федеративну угоду від 7 червня 1848 р., підписану на Слов'янському з'їзді у Празі. Нові, не мислимі доти історичні можливості для українсько-польського діалогу та примирення відкривала сеймова угода 1914 р., але внаслідок Першої світової війни до її практичного втілення так і не дійшло, тож невідомо, яка була б її доля за мирного часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркуша Олена. Анджей Потоцький: біографія політика на тлі українсько-польських відносин. Частина II: Галицький намісник // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2010. Вип. 45. С. 169–282.
2. Аркуша О., Мудрий М. «Нова ера» // Довідник з історії України: А–Я. Вид. 2-ге, доопрацьоване і доповнене. Київ, 2002. С. 517–518.
3. Барвіньский О. В обороні правди і чести. Львів, 1911. 99 с.
4. Брик Иван. Славянський зїзд у Празі 1848 р. і українська справа // Записки НТШ. 1920. Т. CXXIX. С. 141–217.

5. Будзиновський В. Ексгумация і новий похорон // Діло. 1912. Ч. 82. 13 (31) березня. С. 1–2.

6. Будзиновський В. Ішли діди на муки : Введене в історію України. Львів, 1925. 117 с.

7. Будзиновський В. Хлопська посілість в Галичині і новочасні суспільно-реформаторські змагання // Народ. 1894. 17 нр. 1 сентября. С. 258–261.

8. Будитель нашого народного духу: Микола Устиянович : (до 210-ї річниці від дня народження) : колективна монографія / відп. ред. Алла Швець ; наук. редагування: Марія Котик-Чубінська, Марія Лапій. Львів, 2022. 225, (1) с. + [12] с.

9. Кавацюк Дмитро. Перший парламентський досвід русинів-українців Галичини в австрійському парламенті (1848–1849 рр.) // Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина». 2019. № 32. С. 33–40.

10. Котик-Чубінська Марія. Йосиф Левицький: вістря правописного питання у Галичині 30–40-х років XIX ст., філологічні здобутки, життєві баталії // Будитель нашого народного духу: Микола Устиянович : (до 210-ї річниці від дня народження) : колективна монографія. Львів, 2022. С. 98–121.

11. Крушельницький Антін. З дневника гр.-к. пароха 1848–1850 рр. // Записки НТШ. 1903. Т. LII. Кн. II. С. 2–19.

12. Левицький Кость. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 : На підставі споминів. Львів, 1926. 737 с.

13. Мудрий Мар'ян. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-і роки XIX ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : Збірник наукових праць. Львів, 1997. [Т.] 3–4. С. 58–117.

14. Народний зїзд // Діло. 1913. Ч. 287. 26 (13) грудня. С. 2.

15. Нахлік Є. Йосиф Левицький як літературний критик // Шашкевичіана: збірник наукових праць. Львів; Вінніпег, 2004. Вип. 5. С. 222–239.

16. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: у 2 т. Київ, 2007. Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія. 463 с.

17. Нахлік Є. Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики. Львів, 2010. 288 с.

18. Нахлік Є. Франкова характеристика Дениса Зубрицького як галицького фольклориста, історика та москвофіла // З історії західноукраїнських земель. Львів, 2021. Вип. 17. С. 68–89.

19. Нахлік Є. Януарій Позняк – польський та український поет у Галичині, попередник «Руської Трійці» // Dialog dwóch kultur – Діалог двох культур. V Międzynarodowe spotkania muzealników – V Міжнародні зустрічі музейників ; VII Międzynarodowe spotkania literatów – VII Між-

народні зустрічі літераторів ; VII Międzynarodowe spotkania naukowców – VII Міжнародні зустрічі науковців. 3–7 września 2010 – 3–7 вересня 2010. Przemysł ; Warszawa, 2011. S. 192–199.

20. Нахлік Є., Нахлік Оксана. Польський та український галицький літератор Юліян Горошкевич у полі уваги Івана Франка // Київські полоністичні студії. Київ, 2017. Т. XXIX : Іван Франко і польська культура. С. 356–362.

21. Нахлік Євген, Нахлік Оксана. Теофіль Мелень – публіцист, літературознавець, громадсько-політичний діяч 1899–1915 рр. // Шевченків світ : Науковий щорічник. Черкаси, 2021. Вип. 14. С. 118–141.

22. Павлик М. Переписка М. П. Драгоманова з Юліаном Бачинським (1894–95) / М. Павлик // Житє і Слово. 1897. Т. 6. Кн. 2. С. 215–238.

23. Павлик М. [Примітка до статті І. Франка «Не в пору патос»] / М. П. // Народ. 1894. 19 нр. 1 октябрю. С. 294.

24. Піяй Станіслав. Політика Агенора Голуховського щодо галицьких українців у 1866–1868 роках та її наслідки // Вісник Львівського університету. Серія. історична. 2002. Вип. 37. Ч. 1. С. 246–267.

25. Середа Остап. Ідеї «органічного розвою» на сторінках часопису «Русь» (1867) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2010. Вип. 19. С. 64–76.

26. Син Русі (1833): Перша рукописна збірка віршів Маркіяна Шашкевича та його побратимів / упорядкув., передм. і прим. Є. Нахліка. Львів, 1995. 43 с.

27. Созанський Іван. З літературної спадщини Василя Ільницького // Записки НТШ. 1905. Т. 66. Кн. 1. С. 1–59.

28. Спис творів Івана Франка за перше 25-літє его літературної діяльності, 1874–1898 : на пам'ять его юбілея 30 жовтня 1898 р. / зладив М. Павлик. Львів, 1898. 127 с.

29. Тершаковець Михайло. Галицько-руське літературне відродженє. Львів, 1908. 164 с.

30. Уська Уляна. «Галицьке зрівняння» 1914 р. як польсько-український політичний компроміс // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Львів, 2015. Вип. 8. С. 57–68.

31. Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ, 1986. Т. 47. С. 549–650. Першодрук: Записки НТШ. 1913. Т. 114–116.

32. Франко І. З 1848 року. Давні матеріали до оцінення нових заходів около польсько-руської угоди // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ, 1985. Т. 46. Кн. 1. С. 323–337.

33. Франко І. Не в пору пафос // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ, 1985. Т. 44. Кн. 2. С. 406–409.
34. Франко І. Поляки і русини // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ, 1986. Т. 46. Кн. 2. С. 317–320.
35. Франко І. Русько-польська згода і українсько-польське братанє // Літературно-науковий Вістник. 1906. Т. XXXIII. Кн. I. С. 152–166.
36. Франко І. Селянський рух у Галичині // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 46. Кн. 2. С. 242–257.
37. Чорновол Ігор. На що може надихнути терорист і радянофіл Мирослав Січинський? // Львівська газета. 2013. 29 серпня.
38. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. Львів, 2000. 247 с.
39. Чуйко Інна Степанівна. Громадська та парламентська діяльність Євгена Олесницького (1860–1917 рр.) : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Тернопіль, 2007. 264 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/1575>.

REFERENCES

1. Arkusha Olena. Andrzej Potocki: Biography of a Politician Against the Background of Ukrainian-Polish Relations. Part II: Galician Governor [Andzhei Pototskyi: biohrafiiia polityka na tli ukrainsko-polskykh vidnosyn. Chastyna II: Halytskyi namisnyk] // Bulletin of Lviv University. The series is historical. 2010. Issue 45. P. 169–282.
2. Arkusha O., Mudryi M. «New Era» [«Nova era»] // Guide to the History of Ukraine: A–Z. K. 2nd, revised and supplemented. Kyiv, 2002. P. 517–518.
3. Barvinskyi O. In Defense of Truth and Honor. [V oboroni pravdy i chesty.] Lviv, 1911. 99 p.
4. Brik Ivan. The Slavic Congress in Prague in 1848 and the Ukrainian Case [Slavianskyi zizd u Prazi 1848 r. i ukrainska sprava] // Notes of the National Academy of Sciences. 1920. Т. CXXIX. P. 141–217.
5. Budzinovskiy V. Exhumation and a New Funeral [Ekshumatsyia i novyi pokhoron] // Case. 1912. Ch. 82. March 13 (31). P. 1–2.
6. Budzinovskiy V. Grandfathers Went to Torment: Introduction to the History of Ukraine. [Ishly didy na muky: Vvedenie v istoriiu Ukrainy] Lviv, 1925. 117 p.
7. Budzinovskiy V. Peasant settlement in Galicia and modern social reform competitions [Khlopska posilist v Halychyni i novochasni suspilno-reformatorski zmahania] // Narod. 1894. 17 no. September 1. P. 258–261.
8. Awakener of our National Spirit: Mykola Ustyianovych: (to the 210th anniversary of his birth) : collective monograph [Budytel nashoho narodnoho dukhu: Mykola Ustyianovych : (do 210-yi richnytsi vid dnia narodzhennia)

: kolektyvna monohrafiia] / resp. ed. Alla Shvets; of science editing: Maria Kotyk-Chubinska, Maria Lapii. Lviv, 2022. 225, (1) p. + [12] p.

9. Dmytro Kavatsiuk. The First Parliamentary Experience of the Ruthenians-Ukrainians of Galicia in the Austrian Parliament (1848–1849) [Pershyi parlamentskyi dosvid rusyniv-ukraintsiv Halychyny v avstriiskomu parlamenti (1848–1849 rr.)] // Scientific and cultural and educational local history magazine «Galichyna». 2019. No. 32. P. 33–40.

10. Maria Kotyk-Chubinska. Józef Lewicki: The Edge of the Spelling Question in Galicia in the 30s and 40s of the 19th Century, Philological Achievements, Life Battles [Yosyf Levytskyi: vistria pravopysnoho pyttannia u Halychyni 30–40-kh rokiv KhIKh st., filolohichni zdobutky, zhyttievi batalii] // Awakener of our national spirit: Mykola Ustiyanovych: (to the 210th anniversary of his birth): collective monograph. Lviv, 2022. P. 98–121.

11. Krushelnytskyi Antin. From the Diary of Gr.-C. Priest of 1848–1850 [Z dnevnyka hr.-k. parokha 1848–1850 rr.] // Notes of the NTSh. 1903. Vol. LII. Book II. P. 2–19.

12. Levytskyi Kost. History of Political Thought of Galician Ukrainians 1848–1914: Based on Memories. [Istoriia politychnoi dumky halytskykh ukraintsiv 1848–1914 : Na pidstavi spomyniv] Lviv, 1926. 737 p.

13. Mudryi Maryan. Attempts at Ukrainian-Polish Understanding in Galicia (60s-70s of the 19th century) [Sproby ukrainsko-polskoho porozuminnia v Halychyni (60–70-i roky XIX st.)] // Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood: Collection of scientific papers. Lviv, 1997. [Vol.] 3–4. P. 58–117.

14. People's Congress [Narodnyi zizd] // Case. 1913. Ch. 287. December 26 (13). P. 2.

15. Nakhlik Ye. Józef Lewicki as a Literary Critic [Yosyf Levytskyi yak literaturnyi krytyk] // Shashkevichiana: collection of scientific works. Lviv; Winnipeg, 2004. Vol. 5. P. 222–239.

16. Nakhlik Ye. Panteleimon Kulish: Personality, Writer, Thinker: in 2 volumes. [Panteleimon Kulish: Osobystist, pysmennyk, myslytel: u 2 t.] Kyiv, 2007. Volume 1: Life of Panteleimon Kulish: Scientific biography. 463 p.

17. Nakhlik Ye. Creativity of Juliusz Słowacki and Ukraine. Problems of Ukrainian-Polish literary comparative studies. [Tvorchist Yuliusha Slovatskoho y Ukraina. Problemy ukrainsko-polskoi literaturnoi komparatyvistyky]. Lviv, 2010. 288 p.

18. Nakhlik Ye. Franko's description of Denys Zubrytskyi as a Galician folklorist, Historian and Muscophile [Frankova kharakterystyka Denysa Zubrytskoho yak halytskoho folklorysta, istoryka ta moskvofila] // From the history of Western Ukrainian lands. Lviv, 2021. Issue 17. P. 68–89.

19. Nakhlik Ye. Yanuarii Pozniak – a Polish and Ukrainian poet in Galicia, the forerunner of the «Ruthenian Trinity» [Януарій Позняк – польський та український поет у Галичині, попередник «Руської Трійці»] // Dialog dwóch kultur – Dialogue of two cultures. V Międzynarodowe spotkanie muzealników – V International meetings of museum workers; VII Międzynarodowe meeting of literatów – VII International meeting of writers; VII Międzynarodowe meeting of scientists - VII International meeting of scientists. 3–7 września 2010 – 3–7 September 2010. Przemyśl ; Warszawa, 2011. S. 192–199.

20. Nakhlik Ye., Oksana Nakhlik. Polish and Ukrainian Galician Writer Yuliyen Horoshkevych in the Field of Attention of Ivan Franko [Polish and Ukrainian Galician Writer Yuliyen Horoshkevych in the Field of Attention of Ivan Franko] // Kyiv Polonistic Studies. Kyiv, 2017. Volume XXIX: Ivan Franko and Polish Culture. P. 356–362.

21. Yevhen Nakhlik, Oksana Nakhlik. Teofil Melen - publicist, literary critic, social and political activist 1899–1915 [Teofil Melen – publitsyst, literaturoznawets, hromadsko-politychnyi diiak 1899–1915 rr.] // Shevchenko world: Scientific yearbook. Cherkasy, 2021. Issue 14. P. 118–141.

22. Pavlyk M. Correspondence between M. P. Drahomanov and Yuliyen Bachynskiy (1894–95) [Perepyska M. P. Drahomanova z Yuliianom Bachynskym (1894–95)] / M. Pavlyk // Life and Word. 1897. T. 6. Book. 2. P. 215–238.

23. Pavlyk M. [Note to the article by I. Franko «Not at the time of pathos»] [Prymitka do stat'ki I. Franka «Ne v poru patos»] / M. P. // Narod. 1894. 19 no. October 1. P. 294.

24. Pii Stanislaw. Agenor Golukhovskiy's Policy Towards Galician Ukrainians in 1866–1868 and Its Consequences [Polityka Agenora Golukhovskoho shchodo halytskykh ukrainsiv u 1866–1868 rokakh ta yii naslidky] // Visnyk of Lviv University. Series. historical 2002. Issue 37. Part 1. P. 246–267.

25. Sereda Ostap. Ideas of «organic development» on the pages of the magazine «Rus» (1867) [Idei «orhanichnoho rozvoiu» na storinkakh chasopysu «Rus» (1867)] // Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood. Lviv, 2010. Vol. 19. P. 64–76.

26. Son of Rus (1833): The first handwritten collection of poems by Markiian Shashkevych and his brothers [Syn Rusi (1833): Persha rukopysna zbirka virshiv Markiiiana Shashkevycha ta yoho pobratymiv] / edited, foreword. and approx. E. Nakhlika. Lviv, 1995. 43 p.

27. Sozanskyi Ivan. From the Literary Heritage of Vasyl Ilnytskyi [Z literaturnoi spadshchyny Vasylia Ilnytskoho] // Zapysky NTSH. 1905. T. 66. Book. 1. P. 1–59.

28. List of Ivan Franko's Works for the First 25th Anniversary of His Literary Activity, 1874–1898: In Memory of His Anniversary on October 30, 1898 [Spys tvoriv Ivana Franka za pershe 25-litie yeho literaturnoi diialnosty, 1874–1898] / compiled by M. Pavlyk. Lviv, 1898. 127 p.

29. Mykhailo Tershakovets. Galician-Rus Literary Revival. [Halytsko-ruske literaturne vidrozhdenie] Lviv, 1908. 164 p.

30. Uska Ulyana. «Galician equalization» of 1914 as a Polish-Ukrainian Political Compromise [«Halytske zrivniannia» 1914 r. yak polsko-ukrainskyi politychnyi kompromis] // Ukraine - Poland: historical heritage and public consciousness. Lviv, 2015. Issue 8. C. 57–68.

31. Franko I. The Alphabet War in Galicia in 1859 [Azbuchna viina v Halychyni 1859 r.] // Franko I. Collected works: in 50 volumes. Kyiv, 1986. Vol. 47. P. 549–650. First edition: Notes of the National Academy of Sciences. 1913. T. 114–116.

32. Franko I. Since 1848. Ancient materials for the evaluation of new measures related to the Polish-Russian agreement [Z 1848 roku. Davni materialy do otsinennia novykh zakhodiv okolo polsko-ruskoi uhody] // Franko I. Collection of works: in 50 volumes. Kyiv, 1985. Volume 46. Book. 1. P. 323–337.

33. Franko I. No time for pathos [Ne v poru pafos] // Franko I. Collection of works: in 50 volumes. Kyiv, 1985. Volume 44. Book. 2. P. 406–409.

34. Franko I. Poles and Ruthenians [Poliaky i rusyny] // Franko I. Collection of works: in 50 volumes. Kyiv, 1986. Volume 46. Book. 2. P. 317–320.

35. Franko I. Ruthenian-Polish Agreement and Ukrainian-Polish Fraternity [Rusko-polska zghoda i ukrainsko-polske bratanie] // Literary and Scientific Herald. 1906. T. XXXIII. Book I. S. 152–166.

36. Franko I. Peasant Movement in Galicia [Selianskyi rukh u Halychyni] // Franko I. Collection of works: in 50 volumes. Kyiv: Naukova dumka, 1986. Volume 46. Book. 2. P. 242–257.

37. Ihor Chornovol. What Can the Terrorist and Sovietophile Myroslav Sichynskyi Inspire? [Na shcho mozhe nadykhnuty teroryst i radianofil Myroslav Sichynskyi?] // Lviv newspaper. 2013. August 29.

38. Chornovol I. The Polish-Ukrainian Agreement of 1890–1894. [Polsko-ukrainska uhoda 1890–1894 rr.] Lviv, 2000. 247 p.

39. Chuiko Inna. Public and Parliamentary Activities of Yevhen Olesnytskyi (1860–1917): dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of historical sciences. [Hromadska ta parlamentska diialnist Yevhena Olesnytskoho (1860–1917 rr.)] Ternopil, 2007. 264 p. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/1575>